

SOSYAL SERMAYE VE DİN; SOSYAL SERMAYENİN GRUP İÇİ İŞBİRLİĞİ VE EŞGÜDÜME ETKİSİ ÜZERİNE

Sefer YAVUZ *

Özet

Sosyal sermaye, grup içi ortak normlar, değerler ve anlayışlar ağı olarak da tanımlanır. Bu tanıma göre, grup içi ortak düşünce ve kanaatlere, işbirliğine, eşgüdümlü tutum ve davranışlara yol açacağı, ayrıca ortak fayda anlayışını geliştireceği ileri sürülür. Sosyal sermayenin üretilmesinde şüphesiz pek çok faktörün etkisinden bahsedilebilir. Ancak biz bu çalışmada sosyal sermaye-din ilişkisi üzerinde duracağız. Konunun kavramsal analizinden sonra sosyal sermayenin grup içi eşgüdümlü tutum ve davranışlara etkisiyle ilgili ampirik bir deneme sunacağız.

Anahtar Kelimeler: Sosyal sermaye, din, dini grup, müştereklik.

Abstract

Social Capital and Religion; on the Effects of Social Capital in Intra-Group Cooperation and Coordination

Social capital is defined as the network of the shared norms, values and understandings within the group. Based on this definition, it is asserted that social capital leads to common thoughts and opinions, cooperation, coordinated behaviors and attitudes, also it enhances the understanding of the common good in the group. It can be take into account, undoubtedly, the effects of the many factors in producing of the social capital. But we deal with in this article, the relations between the social capital and religion. And then we put forward an empirical essay about effects on the social capital about the intra-group coordinated attitudes and behaviors.

Key Words: Social capital, religion, religious group, commonality.

Giriş

Sosyal sermaye-din ilişkisini ele alan çalışmaların yok denecek kadar az olması dikkat çekicidir. Terim, son dönemlerde önem kazanmakla birlikte kavramsal olarak, Adam Smith, Karl Marks, Emile Durkheim, Thorstein Veblen, Max Weber¹ gibi teorisyenlere²; düşünsel olarak Aristo'nun çalışmalarına kadar geriye

* Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1 Tahmin edileceği gibi kavram Max Weber'in meşhur "Protestan Ahlakı" tezi ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Benjamin Cornwell, "The Protestant Sect Credit Machine:

götürülebileceğini³ belirten yazarlar olduğu gibi; bir terim olarak ilk defa Hanifan tarafından kullanıldığı yönünde görüşler de mevcuttur.⁴

Sosyal sermaye 1950-1960'lı yıllarda bazı Kanadalı sosyologlar tarafından yeniden keşfedilmiş, 1970'li yıllardan itibaren iktisatçıların dikkatini çekmiş; kalkınma ve iktisadi bakış açısı başta olmak üzere asıl yoğun ve sistematik⁵ çalışmaların başladığı dönem ise 1980-1990'lı yıllar⁶ olmuştur.

Günümüzde kullanıldığı şekliyle sosyal sermaye kavramının içeriğini belirleyen belli başlı yazarların başında Pierre Bourdieu, James Coleman, Robert Putnam, Francis Fukuyama⁷ ve Pamela Paxton gelir. Diğer taraftan kavramı tanımlama çabalarında araştırmacıların bu yazılar dışında Dünya Bankası ve OECD'nin yaklaşımlarından da sıkça yararlandıkları görülmektedir.⁸

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyal sermaye ile sosyal sermaye-din ilişkisinin kavramsal ve literatür analizi yapılacak, ikinci bölümde bir örneklemeden hareketle sosyal sermayenin en önemli göstergelerinden olan eşgüdümlü tutum ve davranışların derecesini göstermek amacıyla ampirik bir deneme sunulacaktır.

Social Capital and the Rise of Capitalism", *Journal of Classical Sociology*, 2007, c. 7, sayı: 3, s. 269.

- 2 Mehmet Karagül, Süleyman Dündar, "Sosyal Sermaye ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Antalya 2006, c. 6, sayı: 12, s. 63; Aylin Koç ve A. Yılmaz Ata, "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta, 2012, c. 17, sayı:1, s. 204.
- 3 Şevket Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Antalya 2006, c.6, sayı: 12, s. 21.
- 4 Ayrıntılı bilgi için bk; Debjani Chakrabarti, *Economic Freedom and Social Capital Determinants on Economic Growth Of Developed and Developing Nations*, Basılmamış Doktora Tezi, Mississippi State University, 2007, s. 21; Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", s. 21.
- 5 Asuman Altay, "Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi", *Ege Akademik Bakış*, İzmir 2007, c. 7, sayı: 1, s. 340.
- 6 Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", s. 21.
- 7 Altay, "Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi", s. 340.
- 8 Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", s. 21; Koç ve Ata, "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme", s. 204.

Sosyal Sermaye

Pierre Bourdieu'ya göre sosyal sermaye bütün gerçek ve sanal kaynakların toplamıdır.⁹ Analiz birimleri olarak küçük gruplar ve bireyleri ele alan¹⁰ Bourdieu, bireyin toplumdaki yerinin, ne kadar sosyal sermayeye, başka bir ifadeyle "varlığa" sahip olduğuyla doğru orantılı olduğunu iddia eder.¹¹ Bu yaklaşım, Çetin'in de belirttiği gibi bir taraftan insanların hiyerarşik sosyal yapı içerisinde kendi pozisyonlarını korumaya yönelik içinde buldukları sürekli rekabete gönderme yaparken¹², diğer taraftan Paxton'un belirttiği gibi, bireyler arası sürekli ve öznel duyguları ön plana çıkarmaktadır.¹³ Dolayısıyla Bourdieu'ya göre sosyal sermaye, sosyal bağlam içindeki bireyin güvenli faydaya erişim için gruplara, ağlara üyeliğinde kullanabildiği¹⁴, belli derecelerde kurumsallaşmış, tanıma-tanınma ilişkilerine sahip olmaya bağlı kaynaklar¹⁵ olarak özetlenebilir.

Bourdieu sermayenin en belirgin formunun ekonomik sermaye olduğunu, diğer taraftan ekonomik sermayeyi güçlendiren başka sermaye formlarının da bulunduğunu belirterek¹⁶, Waquant ile birlikte yürüttüğü bir çalışmada sosyal yapıyı açıklamak için sermayenin bu değişik formlarının bilinmesi gerektiğini ileri sürer.¹⁷ Bourdieu, ekonomik metodolojiyi kullanarak sosyal sermayeyi ele almayı amaçlamaz, ancak onun sosyal sermaye tanımı, ekonomik davranış

-
- 9 Ayrıntılı bilgi için bk; Pierre Bourdieu, "The forms of capital" *Handbook Of Theory And Research For The Sociology of Education*, edit. J. G. Richardson, New York, 1986, ss. 241-258.
- 10 Alejandro Portes, "The Two Meanings of Social Capital", *Sociological Forum*, Plenum Publishing 2000, c. 15, sayı: 1, s. 2; Koç ve Ata, "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme", s. 204.
- 11 Chris Baker ve Jonathan Miles-Watson, "Faith and Traditional Capitals: Defining the Public Scope of Spiritual and Religious Capital-A Literature Review", Equinox Publishing, Londra, 2010, s. 21.
- 12 Murat Çetin, "Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği", *Ege Akademik Bakış*, İzmir, 2006, c. 6, sayı: 1, s. 75.
- 13 Pamela Paxton, "Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship", *American Sociological Review*, American Sociological Association, 2002, c. 67, sayı: 2, s. 256.
- 14 Joel Sobel, "Can We Trust Social Capital?", *Journal of Economic Literature*, American Economic Association, 2002, c. 40, sayı: 1, s. 139.
- 15 Gülşen Sarı Gerşil ve Mehtap Aracı, "Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri", *Çalışma ve Toplum*, İstanbul 2011, c. 1, sayı: 28, s. 42.
- 16 Baker ve Miles-Watson, "Faith and Traditional Capitals: Defining the Public Scope of Spiritual and Religious Capital-A Literature Review", s. 21.
- 17 Elizabeth Graddy ve Lili Wang, "Community Foundation Development and Social Capital", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, SAGE 2009, c. 38, sayı: 3, s. 393-394.

modellerine kolayca uyarlanabilecek nitelikler taşır.¹⁸

James S. Coleman ise sosyal sermayeyi işlevini dikkate alarak tanımlar. Sosyal sermaye ile ilgili çağdaş araştırma ve teoriler büyük oranda Coleman'ın yaklaşımına dayandırılır.¹⁹ Bir sosyolog olan Coleman'a göre sosyal sermaye, bireyin ötesine geçen²⁰ bir olgudur. Her şeyden önce grubun veya insan topluluğunun üyeleri için kaynak olma özelliği taşır.²¹ Tek bir varlık olmayıp, çeşitli varlıkların bir araya gelmesiyle oluşmuştur.²²

Coleman okul, ebeveynler ve dini topluluk arasında yakın ilişkiler gözlemler. Katolik okulları ile devlet okullarını karşılaştırarak²³ sosyal sermayeyi oluşturan yatay ilişkilere yoğunlaşır,²⁴ sosyal sermayenin ağ oluşturan özelliğine vurgu yaparak²⁵, onu normlar, sosyal ağlar ve bireyler arası ilişkiler olarak tanımlar. Ona göre sosyal sermaye aile içinde var olduğu gibi aile dışında toplumda da var olur.²⁶ Sadece bireylere ait değil, aynı zamanda bireyler arası ilişkilere de ait olan²⁷, başka bir deyişle aktörler arasında ve aktörler arası ilişkilerin yapısında içkin/gizli²⁸ bir olguyu ifade eder. Bu anlamda Coleman'a göre diğer sermaye biçimlerinden farklı olarak bir takım yapı özelliklerine gönder-

18 Sobel, "Can We Trust Social Capital?", s. 139.

19 Ayrıntılı bilgi için bk: Debjani Chakrabarti, *Economic Freedom And Social Capital Determinants On Economic Growth Of Developed And Developing Nations*, s. 42.

20 Mehmet Anık, "Sosyal Sermaye Kavramı Işığında Ziya Gökalp'in Düşünceleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eskişehir, 2011, c. 12, sayı: 2, s. 90.

21 James Coleman, "Social Capital in the Creation of Human Capital", *Education, Culture, Economy and Society*, A.H. Halsey, H. Lauder, P. Brown ve A.S. Wells (edt.), Oxford University Press, 1997, ss. 24-41.

22 Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", s. 16.

23 Richard Trautmann, "Moral Communities? Religion as a Source of Social Trust in a Multilevel Analysis of 97 German Regions", *European Sociological Review*, Oxford University Press, 2011, c. 27, sayı: 3, s. 346.

24 Chakrabarti, "Economic Freedom And Social Capital Determinants On Economic Growth Of Developed And Developing Nations", s. 22.

25 Graddy ve Wang, "Community Foundation Development and Social Capital", s. 394.

26 Baker ve Miles-Watson, "Faith and Traditional Capitals: Defining the Public Scope of Spiritual and Religious Capital—A Literature Review", s. 23-24.

27 Paxton, "Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship", s. 256; Sarı Gerşil ve Aracı, "Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri", s. 42.

28 Cornwell, "The Protestant Sect Credit Machine: Social Capital and the Rise of Capitalism", s. 268; Çetin, "Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği", s. 75.

me yapar. Bunlar arasında güven, yükümlülükler, beklentiler, bilginin yayıldığı ağlar/enformasyon kanalları, yaptırım sistemleri ile formel ve informel normlar, merkezi otorite yapıları ve sosyal organizasyon sistemleri vardır²⁹, yani sosyal sermaye grup içindeki yükümlülükler, güven, kuşaklar arası normlar ve müeyyideleri de kapsayan pek çok şekil alabilir.³⁰

Fukuyama'ya göre Coleman sosyal sermaye ile belli bir toplumun üyelerinin birbirleriyle işbirliği ve güven içerisinde olmasını işaret eder.³¹ Bu durum, sosyal yapı içerisinde bireylerin belli davranışlarını kolaylaştırarak³² bir anlamda grup içi birlikte çalışma becerisi kazanmalarına³³ gönderme yapan sosyal organizasyonu işaret etmekte, bu şekilde yatay topluluklar gibi dikey topluluklar da hesaba katılarak³⁴ kavramın kapsamı genişletilmektedir.

Konuya ilgiyi hem akademik hem de medya düzeyinde artıran çalışmalar olarak da görülen³⁵ Robert Putnam'ın çalışmalarına baktığımızda ise, onun genel olarak sosyal sermayeyi makro-sosyolojik bir bakış açısıyla ele alarak bireyler arasındaki sosyal bağlara, sosyal ağlara, bunlardan kaynaklanan karşılıklı ve güvene dayalı normlara³⁶ gönderme yaptığını³⁷ görürüz.

29 Peter V. Marsden, "The Sociology Of James S. Coleman", *Annual Review of Sociology*, Annual Reviews, 2005, sayı: 31, s. 15; Çetin, "Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği", s. 75.

30 Paxton, "Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship", s. 256.

31 Francis Fukuyama, "Social Capital and the Global Economy", *Foreign Affairs*, c. 74, sayı: 5, s. 90.

32 Graddy ve Wang, "Community Foundation Development and Social Capital", s. 394., Marsden, "The Sociology Of James S. Coleman", s. 15., Chakrabarti, Economic Freedom And Social Capital Determinants On Economic Growth of Developed And Developing Nations, s. 21; Jüri Allik ve Anu Realo, "Individualism-Collectivism and Social Capital" *Journal of Cross-Cultural Psychology*, SAGE 2004, c. 35, sayı: 29, s. 34; Koç ve Ata, "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme", s. 204; Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", s. 16.

33 Koç ve Ata, Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme", s. 204.

34 Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", s. 18.

35 Altay, "Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi", s. 340.

36 Putnam'ın yaklaşımında normların farklı ele alınışı ile ilgili bakınız: Jo Anne Schneider, "Organizational Social Capital and Nonprofits", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, SAGE 2009, c. 38, sayı: 4, s. 650; Karen Schweers Cook, "Networks, Norms, and Trust: The Social Psychology of Social Capital 2004 Cooley Mead Award Address", *Social Psychology Quarterly*, SAGE 2005, c. 68, sayı: 1, s. 8.

37 Robert D. Putnam, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American community*, Simon and

Ona göre sosyal bağıllık ve sivil katılım, örneğin, komşuları ziyaret, siyasal hayata katılım, kilise-ilişkili davranışlar, sivil ve kardeşlik gruplarına üyelik³⁸ yardımlaşma ve gönüllülük³⁹, informal sosyalleşme, arkadaş çeşitliliği⁴⁰, kolektivite ve örgütsel yapıya vurgu içeren⁴¹ insanlar arasındaki sıkı⁴², yatay ilişkiler⁴³ ve sivil sorumluluk⁴⁴ sosyal sermayenin temel özellikleri arasında sayılabilir. Bu anlamda sosyal sermaye müşterek fayda doğrultusunda toplumsal koordinasyonu kolaylaştıran sosyal güveni güçlendirecek⁴⁵, başka bir ifadeyle ortak amaçlar için birlikte eylemi⁴⁶ yani eşgüdümlü faaliyeti kolaylaştıracak⁴⁷

Schuster, New York 2000 s. 22-24. Ayrıca bu paralelde değerlendirmeler için bk. Christopher Bunn ve Matthew Wood, "Cultured responses: The production of social capital in faith based organizations", *Current Sociology*, SAGE 2012, c. 60, sayı: 5, s. 638; Anne Birgitta Yeung, "An Intricate Triangle, Religiosity, Volunteering, and Social Capital: The European Perspective, the Case of Finland", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, SAGE, 2004, c. 33, sayı: 3, s. 405; William H. Lockhart, "Building Bridges and Bonds: Generating Social Capital in Secular and Faith-Based Poverty-to-Work Programs", *Sociology of Religion*, Oxford Journals 2005, c. 66, sayı: 1, s. 46.

- 38 Allık ve Realo, "Individualism-Collectivism and Social Capital" s. 34. Ayrıca bakınız; Jan Nederveen Pieterse, "Social capital and migration: Beyond ethnic economies", *Ethnicities*, SAGE 2003, c. 3, sayı:1, s. 31-32.
- 39 Putnam'a göre gönüllülük esasına dayalı dini oluşumların ABD'de sosyal sermayenin inşası açısından özellikle önemli olduğu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk; Kristin Stromsnes, "The Importance of Church Attendance and Membership of Religious Voluntary Organizations for the Formation of Social Capital", *Social Compass*, SAGE, 2008, c. 55, sayı: 4, s. 481.
- 40 Betül Duman ve Osman Alacahan, "Sosyal Sermaye / Güven Boyutunda Etniklik", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Gaziantep, 2011, c. 10, sayı: 1, s. 188.
- 41 Putnam'a göre örgütsel yapıda önemli olan aktif ve kapsamlı üyeliktir. O, örgütlü dindarlığın örgütsüz bireysel dindarlığa göre daha fazla sosyal sermayeyi desteklediğini belirtir. Ayrıntılı bilgi için bk: Stromsnes, "The Importance of Church Attendance and Membership of Religious Voluntary Organizations for the Formation of Social Capital", s. 492; Chakrabarti, Economic Freedom And Social Capital Determinants On Economic Growth Of Developed And Developing Nations, s. 22; Koç ve Ata, "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme", s. 204.
- 42 Schneider, "Organizational Social Capital and Nonprofits", s. 649.
- 43 Chakrabarti, Economic Freedom And Social Capital Determinants On Economic Growth Of Developed And Developing Nations, s. 23.
- 44 Çetin, "Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği", s. 75.
- 45 Graddy ve Wang, "Community Foundation Development and Social Capital", s. 394.
- 46 Koç ve Ata, "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme", s. 204.
- 47 A. Argun Akdoğan, "Siyasal Kültür ve Sosyal Sermayenin Karşılaştırılması: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Antalya 2006, c. 6, sayı: 12, s. 166.

daha güçlü bir toplumsal aidiyete, daha güçlü bir vatandaşlık ve politik katılımı⁴⁸, başka bir ifadeyle güçlü bir sivil topluma yol açacaktır.⁴⁹

O, aileyi, sosyal sermayenin en temel formu olarak görür, aile bağlarının çözülmesiyle, toplumdaki karşılıklılık ve güven duygusunun zayıflaması arasında doğru orantı olduğunu ileri sürer.⁵⁰ Bu nedenlerle Putnam'ın çalışmaları bazı yazarlar tarafından kamu sağlığı çalışmaları olarak değerlendirilmektedir.⁵¹

Bir başka açıdan Putnam, sosyal sermayenin bölgesel seviyede demokratik kurumlar ve ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışır.⁵² Sosyal sermayenin demokrasinin sağlıklı işleminin en önemli teminatlarından biri olduğunu ileri sürer.⁵³ Belki de bundan dolayı Paxton'a göre, sosyal sermayenin toplu ve etkin bir devlet sayesinde oluşabileceğini iddia eder.⁵⁴

Sosyal sermaye çalışmalarında öne çıkan bir başka kuramcı olan Francis Fukuyama'ya göre de sosyal sermaye, grup üyelerinin birbirleri ile karşılıklı işbirliğini sağlayan, din, gelenek, ortak tarihi tecrübe ve diğer kültürel normlar tarafından üretilen informal değerler ve normları ifade eder.⁵⁵ Bu normlar ortak amaçlar için kullanılır⁵⁶, ekonomik alanda işlem maliyetlerini düşürür ve politik alanda modern demokrasi ve devlet başarısı için gerekli olan örgütsel yapıyı

48 John Annette, "Faith communities, Communitarianism, Social Capital and Youth Civic Engagement", *Ethnicities*, SAGE, 2011, c. 11, sayı: 3, s. 389.

49 Lockhart, "Building Bridges and Bonds: Generating Social Capital in Secular and Faith-Based Poverty-to-Work Programs", s. 46.

50 Aynur Özüğurlu, "Sosyal Sermaye: Kamunun Trajedisi ya da Emeğin Sömürgeleştirilmesinde Yeni Bir Eşik", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Dergisi*, Antalya 2006, c. 6, sayı: 12, s. 204.

51 Simon Szreter ve Michael Woolcock, "Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health", *International Journal of Epidemiology*, 2004, c. 33, sayı: 4, s. 651.

52 Sarı Gerşil ve Aracı, "Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri", s. 42.

53 Akdoğan, "Siyasal Kültür ve Sosyal Sermayenin Karşılaştırılması: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar", s. 166.

54 Ayrıntılı bilgi için bk: Paxton, "Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship", s. 256.

55 Francis Fukuyama, "Social capital, civil society and development", *Third World Quarterly* JSTOR, 2001, c. 22, sayı: 1, s. 7, Francis Fukuyama, "Social Capital and Civil Society". <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm> (Erişim tarihi: 15.04.2013); Allık ve Realo, "Individualism-Collectivism and Social Capital" s. 34.

56 Fukuyama, "Social capital, civil society and development", s. 9.

destekler.⁵⁷ Bu değer ve normlar basit bir arkadaşlık ilişkisinden doğan normlardan, dinlerin karmaşık doktrinlerine kadar pek çok kaynağa dayanabilir.⁵⁸ Ancak paylaşılan normlar ve değerleri kendi başına sosyal sermaye kaynağı olarak görmeyen Fukuyama⁵⁹, değer ve normların insanlar arasındaki eşgüdümü ve işbirliğini teşvik ederek içtenliği hâkim kılmasını⁶⁰ sosyal sermaye ile ilişkilendirir.

O, sosyal değerler ve normların yanı sıra sosyal sermayenin güven boyutuna da vurgu yapar.⁶¹ Güveni, paylaşılan normlara dayanan, üyelerin birbirlerine karşı düzenli, güvenilir ve işbirliğine dayalı davranışlar sergiledikleri toplum içindeki beklentiler olarak tanımlar.⁶² Ona göre güven, ağlar ve sivil toplum gibi kavramlar aslında sosyal sermayenin kendisi değil, sonuçlarıdır.⁶³

Akrabalık grupları, meslek grupları gibi sosyal ağları sosyal sermaye kaynakları olarak gören Fukuyama⁶⁴, aile kurumu üzerine inşa edildiğini düşündüğü, sivil toplumun başarısını bireylerin ahlaki değerleri, adet ve alışkanlıklarına dayandırır.⁶⁵ Aile, akrabalık grupları ve meslek grupları gibi sosyal ağların, ülkelerin ekonomik kalkınmasının önündeki engellerden olan güven eksikliğini ortadan kaldırmada önemli olduğunu vurgular.⁶⁶

Ele alacağımız son yazar Pamela Paxton'dur. Paxton, sosyal sermayeyi, hem çoklu seviyelerde fayda sağlayan, hem de çoklu seviyelerde ölçülebilecek⁶⁷, bir takım sonuçları ortaya koyabilme kapasitesine sahip potansiyel bir enerji olarak düşünür.⁶⁸ Ona göre sosyal sermayenin iki önemli bileşeninden

57 Agm., 7.

58 Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans Ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", s. 16.

59 Koç ve Ata, "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme", s. 204.

60 Sarı Gerşil ve Aracı, "Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri", s. 42.

61 Graddy ve Wang, "Community Foundation Development and Social Capital", s. 394.

62 Hüsnü Kapu, "Sosyal Sermaye ve Organizasyonların Öngörü Yeteneğini Geliştirme Gücü", *Atatürk Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Erzurum, 2008, c. 22, sayı: 1, s. 271.

63 Allık ve Realo, "Individualism-Collectivism and Social Capital" s. 34.

64 Graddy ve Wang, "Community Foundation Development and Social Capital", s. 394.

65 Özuğurlu, "Sosyal Sermaye: Kamunun Trajedisi ya da Emeğin Sömürgeleştirilmesinde Yeni Bir Eşik", s. 204.

66 Graddy ve Wang, "Community Foundation Development and Social Capital", s. 394.

67 Paxton, "Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship", s. 256.

68 Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", s. 20.

bahsedilebilir⁶⁹; bunlardan biri insanların, örgütlerin ve kurumların birbirleri hakkında sahip oldukları, sosyal olarak öğrenilen ve sosyal olarak doğrulanan beklentiler olarak da tanımlanan güven iken⁷⁰; diğeri ise bireyler arasındaki objektif ilişkilerdir.⁷¹

Paxton aynı zamanda sosyal sermaye ve demokrasi arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğunu belirtir.⁷²

Sosyal sermaye açıklamalarında ve özellikle de tanımlama çabalarında Dünya Bankası ve OECD'nin yaklaşımlarının da önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, kavramın yaygınlık kazanmasında özellikle Dünya Bankası'nın payıdır. 1990'ların ikinci yarısından itibaren Dünya Bankası tarafından sıklıkla kullanmaya başlanmasıyla kavramın yaygınlık kazandığı belirtilmektedir.⁷³

Dünya Bankası'nın sosyal sermaye yaklaşımı, topluluk üyelerinin ortak hedefleri gerçekleştirmek için birlikte çalışma yeteneğini etkileyen sosyal etkileşiminin ya da toplumsal ilişkilerin, ortak değerler, normlar, ağlar, birlik üyelikleri ve kurumlarla nitelik ve niceliksel olarak biçimlenmesi⁷⁴ şeklinde özetlenebilir.

Sosyal sermayeyi tanımlama çabalarına kaynaklık eden Bourdieu, Coleman, Putnam, Fukuyama ve Paxton'un yaklaşımlarından başka, konuyla ilgili yerli ve yabancı pek çok çalışmaya da rastlamak mümkündür. Son yıllarda gerçekleştirilen bazı çalışmalara göz atıldığında örneğin K. Stromsnes (2008)'ın, Norveçli bir örneklem üzerinde yürüttüğü, diğer bazı yolların yanında sosyal ağlar ve gönüllü kuruluşlar aracılığıyla oluşan, karşılıklılık, sosyal güven ve

69 Chakrabarti, *Economic Freedom and Social Capital Determinants On Economic Growth Of Developed And Developing Nations*, s. 26; Allık ve Realo, "Individualism-Collectivism and Social Capital" s. 34.

70 Chakrabarti, *Economic Freedom and Social Capital Determinants On Economic Growth Of Developed And Developing Nations*, s. 26.

71 Chakrabarti, *agm.*, s. 26., Allık ve Realo, "Individualism-Collectivism and Social Capital" s. 34.

72 Ayrıntılı bilgi için bk: Paxton, "Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship", s. 272.

73 Akdoğan, "Siyasal Kültür ve Sosyal Sermayenin Karşılaştırılması: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar", s. 163.

74 Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", s. 16; Sarı Gerşil ve Aracı, "Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri", s. 42; Koç ve Ata, "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme", s. 204.

sivil katılıma gönderme yaptığı çalışmasında, sosyal sermayenin oluşumu ve dini bağlılık arasındaki ilişkiyi⁷⁵; C. Karner ve D. Parker (2008)'ın birlikte yürüttükleri çalışmada dini destekli sosyal sermaye ile sosyal uyum ve entegrasyon ilişkisini⁷⁶; E. Graddy ve L. Wang (2009)'ın, çalışmalarında, sosyal güven, sosyal ağlar, sivil katılım ve organize grup faaliyetlerinin sosyal sermaye ile ilişkisini⁷⁷; H. O. Jeong (2010)'un, Budizm'in de sosyal sermaye üzerindeki etkilerini gündeme getirerek, Güney Kore örneğinde, sosyal sermaye üzerinde dinin etkisini⁷⁸; S. Çiftçi (2010)'nin, İslami değerler ve sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi⁷⁹; M. Fafchamps (2006)'ın, bir ekonomist bakış açısından, sosyal sermaye çalışmaları ile birlikte artan metodolojik meseleleri⁸⁰; P. H. Cheong, R. Edwards, H. Goulbourne ve J. Solomos (2007)'un, birlikte yürüttükleri çalışmada sosyal sermaye ile, normlar, değerler, ağlar ve sosyal uyum ilişkisini⁸¹; K. S. Cook (2005)'un, ağla bağlı aktörler arasındaki sosyal değişme ile sosyal sermaye ilişkisini⁸²; J. L. Glanville ve E. J. Bienenstock (2009)'in, sosyal sermayeyi karakterize eden üç bileşen olarak ağ yapısı, güven ve karşılıklılık kavramlarını⁸³; J. Allık ve A. Realo (2004)'nun, bireyselci değerler ve sosyal sermaye arasındaki karşılıklı nedensel ilişkiyi⁸⁴, Eric M. Uslaner'in, değerler, sosyal bağlar, sivil katılım

-
- 75 Stromnes, "The Importance of Church Attendance and Membership of Religious Voluntary Organizations for the Formation of Social Capital", s. 479.
- 76 Christian Karner ve David Parker, "Religion versus Rubbish: Deprivation and Social Capital in Inner-City Birmingham", *Social Compass*, SAGE 2008, c. 55, sayı: 4, s. 517.
- 77 Graddy ve Wang, "Community Foundation Development and Social Capital", s. 402.
- 78 Hoi Ok Jeong, "How Do Religions Differ in Their Impact on Individuals' Social Capital? The Case of South Korea", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, SAGE, 2010, c. 39, sayı: 1, s. 155.
- 79 Sabri Çiftçi, "Modernization, Islam, or Social Capital: What Explains Attitudes Toward Democracy in the Muslim World?", *Comparative Political Studies*, SAGE, 2010, c. 43, sayı: 11, s. 1442.
- 80 Marcel Fafchamps, "Development and Social Capital", *Journal of Development Studies*, Routledge, 2006, c. 42, sayı:7, s. 1180.
- 81 Pauline Hope Cheong, Rosalind Edwards ve Harry Goulbourne, John Solomos, "Immigration, social cohesion and social capital: A critical review", *Critical Social Policy*, SAGE, 2007, c. 27, sayı: 24, s. 25.
- 82 Cook, "Networks, Norms, and Trust: The Social Psychology of Social Capital 2004 Cooley Mead Award Address", s. 8.
- 83 Jennifer L. Glanville ve Elisa Jayne Bienenstock, "A Typology for Understanding the Connections Among Different Forms of Social Capital", *American Behavioral Scientist*, SAGE, 2009, c.52, sayı: 11, s. 1527.
- 84 Allık ve Realo, "Individualism-Collectivism and Social Capital" s. 44.

ve sosyal sermaye ilişkisini⁸⁵ ve D. Chakrabarti (2007)'nin, sosyal sermaye ve bileşenlerini⁸⁶ ele aldığı görülecektir.

Diğer taraftan konuyla ilgili ülkemizde yapılan çalışmalara göz atıldığında, Bilgin ve Kaynak (2008)'in sosyal sermayenin iş başarısına etkisini; Altay (2007)'in sosyal sermaye yoksulluk ilişkisini, Kovacı ve diğerlerinin (2009) ekonomik kalkınmada sosyal sermayenin rolünü, Çetin (2006)'in endüstriyel bölgelerde sosyal sermaye ve güven ilişkisini, Duman ve Alacahan (2011)'in mezhep ve sosyal sermaye ilişkisini, Başak ve Öztaş (2010)'in güven ağbağları, sosyal sermaye ve toplumsal cinsiyeti, Özen ve Aslan (2006)'in içsel ve dışsal sosyal sermaye yaklaşımları açısından Türk toplumunun sosyal sermaye potansiyelini, Töremen (2004)'in ilköğretimdeki öğretmenlerin sosyal sermaye konusundaki görüşlerini, Göksel ve diğerlerinin (2010) örgütlerde bilgi paylaşımı açısından sosyal sermayeyi, Şenkal (2005) ve Betil (2010)'in sivil toplum ve sosyal sermaye ilişkisini, Karagül ve Masca (2005)'nin sosyal sermaye üzerine genel bir literatür çalışmasını, Keskin (2008), Karagül ve Dünder (2006)'in sosyal sermaye ve belirleyicilerini, Kapu (2008)'nin; sosyal sermaye ve organizasyonların öngörü yeteneğini, Özdemir (2008)'in sosyal ağlar ve sosyal sermaye ve bilgi yaratma ilişkisi, Kılınç (2010)'in yurttaşlık ahlakı ve sosyal sermaye ilişkisini, Buğra (2001), Sargut (2003) ve Gökalp (2003)'in ekonomi, güven ilişkisi ve sosyal sermayeyi, Aydemir (2011)'in toplumsal ilişkilerin sosyal sermaye değerini, Ekşi(2009)'nin sosyal sermayenin önemi, üretimi ve ölçümünü⁸⁷ ele aldıkları görülür. Yine Ş. Tüylüoğlu (2006)'nun sosyal sermayenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini⁸⁸ ele alan çalışması ile A. Koç ve A. Y. Ata (2012)'nin sosyal sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisini⁸⁹ ele aldıkları çalışma da sosyal sermaye ile ilgili çalışmalardan bazılarıdır. Ülkemizde gerçekleştirilen çalışmalarda

85 Eric M. Uslaner, "Trust but verify: social capital and moral behavior", *Social Science Information*, SAGE, 1999, c. 38, sayı: 29, s. 33.

86 Chakrabarti, Economic Freedom And Social Capital Determinants On Economic Growth Of Developed And Developing Nations, s. 26.

87 Ayrıntılı bilgi için bk. Faik Ardahan, "Sosyal Sermaye Ölçeği, Geçerlilik, Güvenirlilik Çalışması", *International Journal of Human Sciences*, c. 9, sayı: 2, s. 776; Şükrü Özen ve Zuhal Aslan, "İçsel ve Dışsal Sosyal Sermaye Yaklaşımları Açısından Türk Toplumunun Sosyal Sermaye Potansiyeli: Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (Ostim) Örneği", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Antalya, 2006, c. 6, sayı: 12, ss. 130-161.

88 Ayrıntılı bilgi için bk: Tüylüoğlu, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", ss. 14-60.

89 Ayrıntılı bilgi için bk: Koç ve Ata, "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme", ss. 199-218.

sosyal sermayenin ağırlıklı olarak iktisadi bakış açısıyla ele alındığı gözden kaçmamaktadır.

Sosyal Sermaye ve Din

Sosyologlar, dinlerin doğaları gereği toplumsal olduklarını ve toplumsal ilişkileri güçlendirdiklerini ileri sürer. Diğer taraftan güncel akademik veriler de sosyal bağların dini katılım aracılığıyla geliştirildiğine dair kanıtlar sunmaktadır.⁹⁰

Konuyla ilgili sıklıkla referans yapılan yazarların görüşlerine baktığımızda; Bourdieu'nun, sosyal sermayeyi, topluluk/grup içindeki bireyin fayda amaçlı formel ve informal sosyal gruplara üyeliğinde kullanabildiği, zaman zaman kurumsallaşabilen, karşılıklı ilişkilere sahip olma durumu; Coleman'ın, normlar ve sosyal ağlarla ilgili, hem grup için hem de grup dışı bireyler arası ilişkilerin yapısında içkin bir olgu olarak; Putnam'ın formel ve informal her türlü kaynaktan beslenebilen, sosyal ilişkilerden kaynaklanan karşılıklı güven ve normlar olarak; Fukuyama'nın, grup üyeleri arasındaki işbirliğinde etkili olan, arkadaşlık ilişkisinden dinsel doktrinlere kadar çeşitli kaynaklardan beslenebilen, işbirliği ve eşgüdümü tesis eden, informal değer ve normlar olarak ve Paxton'un güven ve sosyal ilişkilere dayalı, farklı seviyelerde ortaya çıkıp fayda üretebilen potansiyel bir enerji olarak tanımladığını görmekteyiz.

Bourdieu'nun, sosyal sermaye tanımına bütün gerçek ve sanal kaynakları⁹¹; Coleman'ın sosyal ilişkileri⁹², Putnam'ın bireyler arası ilişkiler⁹³, kilise-ilişkili davranışlar⁹⁴, sivil ve kardeşlik gruplarına üyeliği⁹⁵, Fukuyama'nın ise informal

90 Lockhart, "Building Bridges and Bonds: Generating Social Capital in Secular and Faith-Based Poverty-to-Work Programs", s. 47.

91 Ayrıntılı bilgi için bk: Pierre Bourdieu, "The forms of capital", ss. 241-258.

92 Chakrabarti, "Economic Freedom And Social Capital Determinants On Economic Growth of Developed And Developing Nations", s. 22.

93 Paxton, "Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship", s. 256; Sarı Gerşil ve Aracı, "Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri", s. 42.

94 Putnam, Amerika incelemesinde özetle inanç topluluklarının bu ülkedeki sosyal sermayenin oluşumu ve gelişimindeki önemine vurgu yapar. Ayrıntılı bilgi ve benzer çalışma için bk: Alacahan ve Duman, "Güven ve Sivil Bağlılık Boyutuyla Sosyal Sermaye ve Mezhep: Kahramanmaraş Örneği", ss. 108-131.

95 Allık ve Realo, "Individualism-Collectivism and Social Capital" s. 34. Pieterse, "Social capital and migration: Beyond ethnic economies", s. 31-32. Ayrıca Traummüller'e göre Putnam en

değer ve normları⁹⁶ da dâhil etmesi, sosyal sermaye ile ilişkili olarak Protestan nomlar ve değerler ile Katoliklik ve Konfüçyanizm'i karşılaştırması⁹⁷, bununla birlikte kavramın, topluluk/sosyal grup, fayda amaçlı ilişkiler, karşılıklı ilişkiler, formel ve informel ilişkiler, yatay ilişkiler, dikey ilişkiler, ilişkilerin yapısı, sosyal uyum, sivil toplum, formel ve informel kaynaklar, güven, normlar, işbirliği, eşgüdüm ve potansiyel enerji ile ilişkilendirildiği göz önüne alınır ve Durkheim başta olmak üzere pek çok düşünürün gördüğü gibi, dinin sosyal bir olgu olarak toplumda dayanışma ve bireysel kimlik kazanımının kaynağı olması⁹⁸, topluluk oluşturma, karşılıklı ilişkiler ve etkileşimin merkezinde yer alma, sosyal uyum, değer ve normlara kaynaklık etme gibi işlevleri, hayata anlam katma, sosyal denetim, kaynaşma, ortak bir amaç sunma, dini ayin ve ibadetlerin insanlar arasında iletişim ve etkileşim işleviyle karşılıklı ilişkileri güçlendirmesi ve dini prensiplerin ortak ahlaki ve sosyal normların oluşmasına ve kabul görmesine katkı sağlaması⁹⁹ gibi fonksiyonları hesaba katılırsa, sosyal sermayenin oluşum ve şekillenmesindeki rolü inkar edilemez.

Sosyal sermaye-din ilişkisini konu alan müstakil çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bunlar arasında empirik bir yol izleyen çalışma sayısının ise daha az olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁰ Bu çalışmalardan bazıları iki değişken arasında hiç ilişki olmadığını, bazıları zayıf bir ilişki bulunduğunu tespit etmiş, yine bazı araştırmalarda da pozitif ilişki tespit edilmiştir.¹⁰¹

yaygın örgütsel üyelik biçiminin doğal olarak dini üyelik biçimi olduğunu ve bireysel dindarlığın, sosyal sermaye için en önemli açıklayıcı faktör olduğunu vurgular. Ayrıntılı bilgi için bk. Richard Traummüller, "Moral Communities? Religion as a Source of Social Trust in a Multilevel Analysis of 97 German Regions", s. 346.

- 96 Francis Fukuyama, "Social Capital and Civil Society". <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm> (Erişim tarihi: 15.04.2013); Allık ve Realo, "Individualism-Collectivism and Social Capital" s. 34.
- 97 Traummüller, "Moral Communities? Religion as a Source of Social Trust in a Multilevel Analysis of 97 German Regions", s. 346.
- 98 Alacahan ve Duman, "Güven ve Sivil Bağlılık Boyutuyla Sosyal Sermaye ve Mezhep: Kahramanmaraş Örneği", s. 116; Traummüller, "Moral Communities? Religion as a Source of Social Trust in a Multilevel Analysis of 97 German Regions", s. 348.
- 99 Alacahan ve Duman, agm, s. 116.
- 100 Yeung, "An Intricate Triangle, Religiosity, Volunteering, and Social Capital: The European Perspective, the Case of Finland", s. 404.
- 101 Yeung, konuyla ilgili araştırmaların bulguları arasındaki farklılıkların büyük oranda iki sebepten kaynaklandığını ileri sürer. Ona göre bu sebeplerden biri gönüllülük türlerindeki farklılıklar, diğeri de dindarlığın kavramsallaştırılması ve operasyonelleştirilmesindeki farklılıklardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yeung, "An Intricate Triangle, Religiosity, Volunteering, and

Ancak buna rağmen referans kuramcılarının dışında dini aidiyet, dini pratikler/ibadetler ve dindarlığın sosyal sermayenin üretilmesinde önemli rol üstlendiğini pek çok araştırmacının kabul ettiği belirtilmektedir.¹⁰² Bu araştırmacılar-
dan biri de Stromnes'tır.¹⁰³ Ona göre dinin kapsayıcı fonksiyonuna ilaveten, dini inanç genellikle dayanışma, diğerkâmlık, hayırseverlik, gibi hepsi de diğer gruplara karşı olumlu tutumları etkileyen insani değerlerle yakından ilgilidir.¹⁰⁴

Çalışmasında dini, gönüllü kuruluşlara üyelik ve güven arasında zayıf bir ilişki olduğunu ama bu konuda cinsiyet değişkeninin daha anlamlı bir yordayıcı olabileceğini belirtir.¹⁰⁵ Yine kiliseye devam sıklığı ve politik aktivite arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu; dini organizasyonların bir parçası olan kimselerin olmayanlara oranla daha fazla sosyal güvene sahip olduklarını ve son olarak dinle ilişkili olan kimselerin olmayanlara göre toplumdaki diğer gruplara karşı daha hoşgörülü olduklarını göstermiştir.¹⁰⁶

Uslaner ise konuyu değerlerle ilişkilendirerek¹⁰⁷ temel yapı unsuru olarak gördüğü iki merkezi değer olan güven ve dini inanç üzerinde durur. Ona göre dini inanç ve değerlere sahiplik ile dini oluşumlara üyelik ve katılım, yardımseverliği ve gönüllü faaliyetleri destekleyeceğinden dindar insanların ahlaki davranış konusunda seküler insanlardan daha güçlü standartlara sahip olmaları¹⁰⁸ beklenir. Dindarlar, sivil kuruluşlara katılmak, hayırseverlik yapmak ya da basitçe doğruyu söylemek gibi davranışlar sergileyerek kendi çıkarlarından vazgeçecek ve müşterek iyiye uygun hareket edeceklerdir.¹⁰⁹ Uslaner, toplumda uzlaşmanın bulunmadığı ya da zayıf olduğu durumlarda dini inanç ve güvenin

Social Capital: The European Perspective, the Case of Finland", s. 402, 405, 411.

102 Stromnes, "The Importance of Church Attendance and Membership of Religious Voluntary Organizations for the Formation of Social Capital", ss. 488-491.

103 Alacahan ve Duman, "Güven ve Sivil Bağlılık Boyutuyla Sosyal Sermaye ve Mezhep: Kahramanmaraş Örneği", s. 116.

104 Stromnes, "The Importance of Church Attendance and Membership of Religious Voluntary Organizations for the Formation of Social Capital", s. 482.

105 Stromnes, agm, s. 492.

106 Aynı eser, s. 493.

107 Ona göre değerler, bireyin hayatını inşa ve insanlarla ilişkilerinde rehberlik sağlayan inançlar toplamıdır. Bu idealler tecrübe üzerine inşa edilmemiştir aksine daha geneldir ve her zaman nasıl davranacağımızı belirler. Ayrıntılı bilgi için bk. Uslaner, "Trust but verify: social capital and moral behavior", s. 34.

108 Aynı yer.

109 Uslaner, agm, s. 33.

etkisinin daha büyük olacağını da belirtir.¹¹⁰

Kilise ve kilise dışındaki dini örgütlere katılım, üyelik, dini ibadetlerdeki sıklık ve dini okumalar gibi¹¹¹ çeşitli boyutlarıyla bireysel dindarlığın gönüllük ile gönüllü olmama arasında seçim yapmadaki etkisi ile bunların her birinde farklı türde sosyal sermayeye sebep olduğu¹¹² hipotezlerini test ettiği çalışmasında A. B. Yeung, gönüllü yardımseverlik konusunda en karmaşık ve o oranda az araştırılmış faktörün dini inanç olduğunu açıkça belirtmektedir.¹¹³ Yeung'a göre, dindarlık gönüllülüğü etkilemektedir, daha dindar olanların kiliseye gönüllü katılım ihtimali daha yüksektir, bu ise sosyal sermayeye katkı yapar.¹¹⁴

Ona göre, din ve sosyal sermaye ile ilişkili literatür spesifik olarak iki önemli fikre yoğunlaşır: cemaatsel değerler ve sosyal ağlar.¹¹⁵ Yeung, dine ve Tanrıya verilen önem kadar, dini pratikler ve ibadatlere verilen önemin de gönüllü gruplara katılmada anlamlı yordayıcılar olduğunu tespit etmiştir.¹¹⁶

C. S. Wiernik, ise, güvenin oluşumu, gelişimi ve devamında dini önemli bir kaynak olarak gördüğü çalışmasında dindarlığın güven üzerinde hem pozitif hem de negatif etkide bulunabileceğine dikkat çeker.¹¹⁷

Ona göre güven sosyal yaşama katılımı yakından ilgili olduğundan ve din de bireyin sosyal yaşama katılmasında önemli işlevler yerine getirdiğinden, bir kimsenin dindarlığı ile onun diğerlerine duyduğu güven arasında doğru orantılı bir ilişki vardır.¹¹⁸ Bir başka deyişle bir kimsenin dindarlığı ne kadar büyük olursa, onun başkalarıyla olan güven ilişkisi de o oranda büyük olacaktır.¹¹⁹ Bunun tersi de düşünülebilir. Dolayısıyla Wiernik'e göre bir kimsenin dindarlığı güveni olumlu etkileyerek¹²⁰ sosyal sermayeye de etki eder.

110 Agm., s. 36.

111 Yeung, "An Intricate Triangle, Religiosity, Volunteering, and Social Capital: The European Perspective, the Case of Finland", s. 403.

112 Aynı eser, s. 408.

113 Aynı eser, s. 403.

114 Aynı eser, s. 416-417.

115 Aynı eser, s. 403.

116 Aynı eser, s. 413.

117 Craig Stephen Wiernik, *Christian Religiosity and Social Trust*, Basılmamış doktora tezi, The Pennsylvania State University, 2011, s. 20.

118 Craig Stephen Wiernik, *Christian Religiosity and Social Trust*, s. 3

119 Wiernik, agm, s. 150.

120 Aynı eser, s. 162.

Sosyal sermaye-din ilişkisini güven çerçevesinde ele alan bir başka yazar Traunmüller'e göre de, Tocqueville ve Durkheim'e kadar geri götürülebilen dinin sosyal uyumda önemli bir kaynak olduğu fikri, son zamanlarda sosyal sermaye teorisi ile tekrar su yüzüne çıkmıştır. Bu anlamda sosyal sermaye çalışmaları din ile yakından ilgilidir.¹²¹ Traunmüller'in dini kimlik ve güven arasındaki ilişkiyi kabul ettiği ve güven eğilimini açıklamada farklı dini kimliklerin etkisine gönderme yaptığı görülmektedir. Ona göre sosyal sermayenin merkezi kavramı olan sosyal güven özetle çoğu insanın aynı "manevi toplumun" üyesi oldukları algısına dayanır.¹²² Bir başka ifadeyle, Traunmüller'e göre aynı dini topluluk/grup içinde yer almak en güçlü ve etkili güven kaynağıdır.

Traunmüller Almanya'da dini hizmetlere katılımın sosyal güven konusunda güçlü bir yordayıcı olduğuna dikkat çekerek, aktif olarak kendi dini topluluklarına katılan ve böylece dini ağlara entegre olan kimselerin daha yüksek bir güven sergilediklerini belirtir.¹²³

Çoğu araştırmanın sosyal sermaye-din ilişkisinde sadece Batı tecrübesini esas aldığını belirten H. O. Jeong ise, Budizm gibi Batı-dışı bir dinin sosyal sermaye üzerindeki etkisinin farklı olacağını ileri sürdüğü çalışmasında¹²⁴, dini gruba üyeliğin en önemli sosyal sermaye kaynaklarından biri olduğunu belirtir. Grup olgusunun üyelere sivil beceriler, normlar, birliktelik, çeşitli problemlerin çözümünde destek, üyeler arası iyi ilişkiler, yardımsever ve gönüllü katılımlara motive gibi pek çok fayda sağlayarak sosyal sermayenin oluşumunda etkili olduğunu iddia eder. Ona göre toplulukların dini idealleri, üyelerin ilahi bir güç tarafından yönetildiklerine inanmasına, dolayısıyla önemli fedakârlıklar yapmaya motive olmalarına yol açarak, bireysel sosyal sermayeyi önemli derecede artıracaktır.¹²⁵

Bazı dinlerin kolektif değerlere bireysel değerlerden daha fazla vurgu yapıp, dini grup üyeleri arasında sosyal mesafe oluşumunu azaltarak, örgütsel faaliyetler için daha fazla fırsatlar sağlayarak, dini kurumlar vasıtasıyla güçlü

121 Traunmüller, "Moral Communities? Religion as a Source of Social Trust in a Multilevel Analysis of 97 German Regions", s. 346.

122 Traunmüller, agm, s. 348.

123 Aynı eser, s. 357.

124 Jeong, "How Do Religions Differ in Their Impact on Individuals' Social Capital? The Case of South Korea", s. 144.

125 Jeong, agm, s. 142.

bir özerklik geleneği oluşturarak¹²⁶ sosyal sermayeyi desteklediğini belirtir.

Jeong yaptığı analizlerde, Protestan, Katolik ve Budist olduklarını ifade eden bireylerin sosyal sermayelerinin bu dinlere mensup olmayanlara göre daha fazla olduğunu; yine Hristiyanların Budistlere göre daha fazla sosyal sermayeye sahip olduklarını göstermiştir.¹²⁷

Göç ve din ilişkisi bağlamında sosyal sermaye konusunu incelediği çalışmasında Foley ve Hoge, dini kurumların, henüz göç etmiş topluluklar için önemli bir sosyal sermaye kaynağı olabileceğini belirtir. Dini kurumlar göçmenlerin yaşamında aile dışında yüz yüze ilişkilerin en önemli mahalleri olup¹²⁸, psikolojik destek, güven, eğitim ve iş fırsatlarına ve diğer maddi kaynaklara erişim sunan sosyal ağları genişleterek hem yetişkinlere hem de gençlere hitap ederler. Bu yüzden diğer pek çok yapının yanında dini kurumlar sosyal sermayeyi destekleyen en önemli oluşumlardandır.¹²⁹

Baker ve Watson ise sosyal sermayenin daha ayrıntılı incelemesinin spiritüel sermaye, dini sermaye, dini sosyal sermaye ve dini ve spiritüel sermaye olmak üzere dört boyutta ele alınabileceğini belirtir. Ona göre spiritüel sermaye dini sermayenin üst kümesi ve beşeri, sosyal, kültürel sermayenin ise alt kümesidir.¹³⁰ Spiritüel sermaye dini kimlik ve ibadet geleneği sağlayarak, aynı zamanda bir değer sistemi, ahlaki vizyon ve inanç temeli sağlayarak dini sermayeye etki eder.¹³¹ Dini sermayenin inanç grupları tarafından yerel ve ulusal yaşama yapılan pratik katkılar¹³² olarak özetlenebileceğini belirten Baker ve Watson, dini sosyal sermayenin ise sosyal sermayeye iman temelli katkılar¹³³ olarak anlaşılabilirliğini ifade eder.

Bireylerin kendileriyle aynı gelir, ırk ve etnikliğe sahip olanlarla ilişki kurmayı tercih ettiklerini, bunun da pratikte bireylerarası güveni azaltacağı¹³⁴

126 Aynı eser, s. 147-148.

127 Ayrıntılı bilgi için bk. aynı eser, s. 151.

128 Michael W. Foley ve Dean R. Hoge, *Religion and the New Immigrants: Social Capital, Identity, and Civic Engagement*, Oxford Scholarship Online, London 2007, s. 1.

129 Foley ve Hoge, *agm*, 24.

130 Baker ve Miles-Watson, "Faith and Traditional Capitals: Defining the Public Scope of Spiritual and Religious Capital-A Literature Review", s. 28.

131 Aynı eser, s. 32.

132 Aynı yer.

133 Aynı eser, s. 31.

134 Duman ve Alacahan, "Sosyal Sermaye / Güven Boyutunda Etniklik", s. 186.

varsayımından hareket eden Alacahan ve Duman¹³⁵ ise din ve dini inançların etnisite, kültür, statü, sınıf ve cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldırarak, ortak bir kimlik sunup insanlara güvenmeyi telkin ederek, dürüstlüğe, muhtaç insanlara yardıma ve merhamete çağırarak, yine dini cemaatler ve uygulamalar aracılığıyla sivil yaşamı, sosyal yardımları, bağışları ve hem dini hem de seküler gönüllülüğü destekleyerek, en çok güvenilen kurumlar halini alarak, kuşakları bir araya getiren, sivil becerilerin kazanılıp geliştirildiği ortamlar sunarak¹³⁶ sosyal sermaye ürettiğini ileri sürer.

Bu çalışmalardan başka yine Graddy ve Wang'ın, dinin yardımseverlik ve iyilikseverlik davranışlarının benimsenmesindeki işlevine¹³⁷, M. Fafchamps'ın kilise ve İslami kardeşlik örgütlerinin, eğitim, sağlık ve diğer bir takım hizmet alanlarındaki faaliyetlerine¹³⁸, W.H. Lockhart'ın, cemaatler ve inanç temelli örgütlenmelere¹³⁹, K.E. Corcoran'ın gönüllü kuruluşlar bağlamında dini cemaatlere dikkat çektiği¹⁴⁰ çalışmalar, din-sosyal sermaye ilişkisini ele alan bazı çalışmalardır.

Sonuç olarak, sosyal sermaye çalışmalarında sosyal sermayenin üretilmesi/oluşturulması/biriktirilmesi bağlamında dine önemli bir rol atfedilmektedir. Bu bağlamda dinin/dindarlığın iki şekilde açıklandığı görülür; birincisi yapısal boyutlarına vurgu yapıp, dini topluluklar/gruplar, tarikat ve cemaatlere katılımın sosyal uyum/entegrasyona yaptığı katkı, dolayısıyla sosyal sermayeye etkisi; ikincisi ise kültürel bir fenomen olarak dinin/dindarlığın, normlar, kim-

135 Alacahan ve Duman, Kahramanmaraş'ta, Alevi yoğun 8 mahallede 18 yaş üzeri 400 kişi ile yüz yüze anket uygulaması yaparak gerçekleştirdikleri alan araştırmasında güven ve sivil bağlılık boyutuyla sosyal sermaye ve mezhep ilişkisini ele almışlar; politik olmayan gönüllü örgütlere katılım bakımından mezhepler arasında anlamlı bir sosyal sermaye farkının olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak Alevilerin Sünnilere göre hem sivil toplum kuruluşlarına hem de dini ve kültürel topluluklara daha fazla üye oldukları belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Alacahan ve Duman, "Güven ve Sivil Bağlılık Boyutuyla Sosyal Sermaye ve Mezhep: Kahramanmaraş Örneği", ss. 108-131.

136 Alacahan ve Duman, agm, s. 116-117.

137 Graddy ve Wang, "Community Foundation Development and Social Capital", s. 399.

138 Fafchamps, "Development and Social Capital", s. 1187.

139 Lockhart, "Building Bridges and Bonds: Generating Social Capital in Secular and Faith-Based Poverty-to-Work Programs", s. 57.

140 Katie E. Corcoran, *Religious Capital as Human, Cultural, Social, and Emotional: Toward a Sociological Theory of Membership Dynamics in Religious Voluntary Associations*, Basılmamış doktora tezi, Washington Üniversitesi 2012, ss. 107-110.

lik, zihniyet ve dünya görüşü üzerindeki etkisi¹⁴¹ dolayısıyla sosyal sermayeye sebep olduğu iddiasıdır.

Sosyal sermayeye etki derecesi bakımından, her ne kadar dindarlık, dini inanç ve dini grubu birbirinden net sınırlarla ayırmak mümkün değilse de, dini gruplar içinde somutlaşan sosyal bağların en az dini inançlar kadar önemli olduğu rahatça ifade edilebilir. Diğer taraftan sosyal sermaye çalışmalarında çoğunlukla kavramın dayandırıldığı “güven”, Fukuyama başta olmak üzere çoğu yazara göre, müşterek normlar ve değerlere dayanan, düzenli, dürüst ve uyumlu davranışlara sahip bir topluluk içinde daha da artacaktır. İşte dini gruplar böyle topluluklardır, toplumun farklı kesimlerinden insanların düzenli bir zeminde yüz yüze karşı karşıya kaldıkları, birbirlerinin aynı inanç, normlar, değerler, düşünce ve davranışlara sahip olduklarının bilincinde, yardımseverlik ve işbirliği içindeki bir toplumsal zemini temsil ederler.¹⁴²

Sosyal Sermayenin Grup İçi İşbirliği ve Eşgüdümüne Etkisi Üzerine Bir Deneme (İpek Efendi Cemaati Örneği)

Mezhep oluşumundan sonra Müslüman toplumda karşımıza çıkan en önemli dini grup tipolojilerinden biri tarikatlar iken diğeri de cemaat olarak isimlendirilen topluluklardır. Tarikat kelimesinin kökü olan “tarik” yol demektir, tarikat da yola girmek anlamına gelir. İslam geleneğinde Tasavvuf akımıyla birlikte tarih sahnesine çıkan tarikatların ana amacı Allah’ı, hakikati anlamak olarak tarif edilir.¹⁴³ Tasavvufi¹⁴⁴ düşüncenin kurumlaşmış hali diye tarif edilen tarikatların büyük oranda 14. Yüzyılda teşekküllerini tamamladıkları, tarih içinde çeşitli Müslüman toplumlarda farklı tezahürler göstererek¹⁴⁵, önemli işlevler yerine getirdikleri¹⁴⁶ bilinmektedir.

141 Traunmüller, “Moral Communities? Religion as a Source of Social Trust in a Multilevel Analysis of 97 German Regions”, s. 348.

142 Aynı yer, s. 348.

143 Enver Benhan Şapolya, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yay., İstanbul 1964, s. 65.

144 Esas itibarıyla Allah’ın her şeyin öz kaynağı olduğunu savunan, dolayısıyla bu anlamda kâinatta ne varsa O’nun bir parçası kabul eden tasavvuf bu yönüyle spirüel ve spekulatif bir düşünce sistemi olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ferit Aydın, *Tarikatta Rabıta ve Nakşibendilik*, Ekin Yay., İstanbul 1996, s. 246.

145 Saffet Sarıkaya, “Dini Zihniyetin Oluşumunda Dini Tarikat ve Cemaatlerin Olumsuz İzdüşümleri”, *Arayışlar, İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Isparta, 2001, sayı: 5-6, s. 1-2.

146 Saffet Sarıkaya, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta, 1998, sayı: 3, s. 95.

Cemaatler ise Müslüman toplumlarda daha çok modern zamanlarda adından sıkça söz edilen dini gruplar olarak karşımıza çıkmakta, farklı nitelikle ve isimlendirmelerle birlikte, bir taraftan klâsik tarikat yapılanmasından farklılıklar taşıyan, diğer taraftan nispeten onlardan etkilenecek modern toplumda çeşitli ihtiyaçlara binaen oluşmuş¹⁴⁷, dini gruplar olarak tanımlanabilir.

Örneklem

Müslüman toplum/lar içerisinde birçok tarikat ve cemaat oluşumu bulunmaktadır. Örneklemimizi oluşturan topluluk Çorum'da İpek Efendi Cemaati diye anılan, Uşşaki geleneğe mensup bir tarikat oluşumudur.

Söz konusu grubun mensup olduğu Uşşakilik, Ahmediye'nin bir kolu, Ahmediye ise Halvetiliğin bir koludur.¹⁴⁸ "Halvet" Arapça bir kelime olup yalnız kalıp تنها bir köşeye çekilmek demektir.¹⁴⁹ Sevgiliyle baş başa olmak¹⁵⁰, bir kişiyle yalnız kalmak, ıssız yerde yalnız kalmak,¹⁵¹ hamamın sıcak bir bölgesi¹⁵² gibi anlamlara da geldiği belirtilmektedir. "Halvete girme" deyiminin ise, ibadet, zikir ve riyazet ile meşgul olmak amacıyla تنها bir hücreye çekilme; "çile" anlamında "hiçbir insan veya meleğin olmadığı bir yerde, ruhun gizlice Allah ile konuşmasını" ifade etmek için kullanıldığı¹⁵³ ileri sürülmektedir. Yine bazı yazarlara göre halvet, tarikata intisap eden bir müridin insanlardan uzaklaşarak inzivaya çekilmesi ve genelde kırk gün kadar bir süre Allah'ı zikretmesidir.¹⁵⁴ Müridin tarikata girmesinden bir süre sonra, kalpten masivayı¹⁵⁵ çıkartmak amacıyla, şeyhin emri üzerine, tekkelerin "çilehane" veya "hal-

147 Sarıkaya, "Dini Zihniyetin Oluşumunda Dini Tarikat ve Cemaatlerin Olumsuz İzdüşümleri", s. 2.

148 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997, s. 730.

149 *Aynı eser*, s. 321.

150 Kamil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul 1997, s. 195.

151 Mustafa Aşkar, *Niyazî-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s. 178.

152 Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 139.

153 Aşkar, *Niyazî-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 178.

154 Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 139.

155 Arapça bir kelime olan masiva *siva* ve *ma* kelimelerinin birleşmesi sonucu oluşmuştur ve kelime anlamı *başkası* demektir. Tasavvufta gönülde Allah'tan başka neyin sevgisi varsa, onun sevgilisi hatta ilahı o kabul edildiği için kalpte masiva sevgisine yer yoktur. Bundan dolayı masiva, Allah'ın dışındaki her şey için kullanılır bütün yaratılanları içine alır. Bk. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 488.

vevhane" denilen kısımlarında yapılır.¹⁵⁶

Halvetilik/Halvetiyye¹⁵⁷ Sünni bir tarikattır. Halvetilik kurucusundan itibaren, Türklerin devam ettirdiği bir tarikat olması yönüyle dikkat çekicidir. Öyle ki, bu tarikat Orta Asya'da *Şirvan, Lahcan, Erdebil* gibi merkezlerde, etnik yönden tamamen Türk olan şahıslar tarafından yayılmış ve geliştirilmiştir.¹⁵⁸

Halvetiliğin kolu olan Uşşakilik/Uşşakiyye'nin kurucusu ise Hasan Hüsameddin Uşşaki kabul edilir.¹⁵⁹ Bu zat 880/1475 yılında Buhara'da doğmuş, 54 yaşında aldığı manevi bir emirle Anadolu'ya gelerek Uşak şehrinde İzzetin Karamanî isimli tasavvuf büyüğünün halifesi olan Ümmî Sinan'dan icazet almıştır. Yaklaşık yüz yaşlarındayken III. Murat tarafından İstanbul'a davet edilmiş ve burada yüz yirmi yaşına kadar Uşşaki tarikatının şeyhliğini devam ettirmiştir. Hasan Hüsameddin Uşşakî'nin Hicri 1001/1595 yılında¹⁶⁰, Konya'da vefat ettiği, buradan İstanbul'a getirilip defnedildiği belirtilmektedir.¹⁶¹ *Cahidiyye, Cemaliyye, Salahiyye, Uşşakiyye*'den türemiş tarikatlardır.¹⁶²

Alaaddin Uşşakî'den Emir Ahmet Semerkandî'ye ve oradan da Hüsameddin Uşşakî¹⁶³'ye geçen manevi silsilenin¹⁶⁴ son halkası, çalışmamıza konu olan

156 Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 195.

157 Kurucusunun Ebu Abdullah Siraceddin Ömer b. Ekmelü'd-din Lahicî (Ö.750/1349) veya "Pir-i Sani" lakabıyla anılan Seyyid Yahya Şirvani (Ö.868/1463-64) olduğu belirtilmektedir. Halvetilik'le ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmet Kırkkılıç, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, Timaş Yay., İstanbul 1996, s. 280., Şapolya, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, s. 172, Aşkar, *Niyazî-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 186-187.

158 Aşkar, *age.*, s. 197.

159 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 730.

160 Eyyüp Fatih Şağban, *İpek Yolu*, Göksu Ofset, İstanbul 2002, s. 14.

161 Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, Petek Yay., İstanbul 1984, s. 133-134.

162 Kırkkılıç, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, s. 334.

163 Kılıç'a göre, Ahmet Hüsami Efendinin Silsiletü'l-Evliya isimli kitabı, Tabibizade Mehmet Şükrü Efendi'nin Silsilename-i Aliyyet-i Sadat-ı Sufiye adlı kitabı ve Ahmet Muhyiddin Efendi'nin Tomar-ı Kebir'indeki listelerin birleştirilmesinden Pir Hüsameddin Uşşakî'nin toplam 99 halifesinin bulunduğu kanaatine ulaşılmıştır. Bunlar içerisinde Şeyh Meymun el-Uşşakî, Şeyh Selçuk el-Uşşakî ve Şeyha Selime Hatun el-Uşşakî'nin Uşşakî'li oldukları göze çarpmaktadır. Tarikat, halifelerden Saruhanlı Memican Efendi kanalından devam etmiş ve Pir-i Sani Seyyid Muhammed Cemaleddin-i Uşşakî(1165/1751) ve Pir-i Salis Şeyh Abdullah Salahaddin-i Uşşakî (1197/1783) tarafından sistemleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Erol Kılıç, "Osmanlı'da Orta Asyalı Bir Süfi Hüsâmüddîn Hasan-ı Uşşakî", Basılmamış konuşma metni.

164 Alaaddin Uşşakî ile başlayan manevi silsile şu şekilde devam etmektedir: Ahmet Şemseddin-Yiğitbaşı, Elhac Şeyh Karamani, Ümmi Sinan, Emir Ahmet Semerkandi, Hasan Hüsameddin, Mımcani Saruhani, Kutup Ömer Garibi, Alim Sinan, Mehmet Keşani, Halil Gümülçinevi, Me-

dini gruba ismini veren İbrahim İpek Efendi'den sonra gelen ve günümüzde görevi devam eden Fatih Nurullah Efendi'dir.¹⁶⁵

Tasavvufi erkân olarak Uşşakiliğe bağlı olan ve bizim çalışmamıza konu olan bu grup daha çok *İpek Efendi Cemaati* adıyla anılmaktadır. Gruba adını veren İpek Efendi 20 Eylül 1934'te Çorum'a bağlı Yerliköy'de dünyaya gelmiştir. Doğumu öncesinde, sırasında ve sonrasında bazı olağan dışı olaylar meydana geldiği anlatılmaktadır.¹⁶⁶ Bu zât gençlik yıllarında bir taraftan Arapça, Tefsir, Kur'an dersleri almış, bir taraftan da tarikattaki seyr-i süluka devam etmiştir. Seyr-i süluku tamamlayıp 1957'de Hüsnü Gülzari'den icazet almıştır. 1966'da hacca gitmiş, büyük hizmetlerden sonra 6 Haziran 2000 tarihinde vefat etmiştir.¹⁶⁷ Mezarı yukarıda adı geçen köyde bulunmaktadır.

İbrahim İpek Efendi, vasiyet niteliği taşıyan mektuplarında talebelerine; Allah'ı ve Peygamber'i sevmeyenlerle dost olmamalarını, anne-baba, akraba ve büyükleri sevip saymalarını, iffet ve namuslarına dikkat etmelerini, kibirli olmamalarını, kimseye darılmamalarını, fakirlere yardım etmelerini, şükretmelerini, israf etmemelerini, hukuka ve kanunlara aykırı davranışlarda bulunmama- larını... tavsiye etmektedir.¹⁶⁸ İbrahim İpek Efendi'nin pek çok *Divanı* bulunmaktadır. Bu divanların bir kısmı İpek Yolu¹⁶⁹ isimli kitapta yayınlanmıştır.

Yöntem

Bu kısımda, grup içi ortak normlar, değerler ve anlayışlar ağı olarak tanımlanan sosyal sermayenin, yoğun dini gruplar olarak nitelendirebileceğimiz tarikat oluşumlarında daha güçlü şekilde bulunacağı hipotezini test etmek amacıyla grup içi eşgüdümlü tutum ve davranışlarla ilgili bir deneme girişimine yer verilmiştir. Bu amaçla örneklemin dini, sosyal ve siyasal görüşlerindeki eşgü-

hemmed Hamdi, Seyyid Mehmet Cemallettin Uşşaki, Abdullah Selahattin Uşşaki, Muhammet Zühtü Nazilli, Muhammet Süleyman Rüştü, Aliyyül Vasfi Galip, Mehemmet Tevfik Ömer Hulusi, Hüseyin Hakkı Kasabavi, Ahmet Talibi İrşadi, Hüseyin Hüsnü, Mustafa Kanber, Seyyit Hasan Necati, Hüsnü Gülzari, Mehmedi Fehmi, İbrahim İpek Efendi ve Mehmet Fatih Efendi (Eyyüp Fatih Şağban). Ayrıntılı bilgi için bk. Eyyüp Fatih Şağban, *Gülzar-ı Hüsnüya*, İpek Yolu Yay., İstanbul 2003, s. 25.

165 Şağban, *Gülzar-ı Hüsnüya*, s. 25.

166 *Aynı eser*, s. 51.

167 *Aynı eser*, s. 57-85.

168 Eyyüp Fatih Şağban, *Gülzar-ı Hüsnüya*, s. 86-87.

169 İlgili kitap için bk. Eyyüp Fatih Şağban, *İpek Yolu*, Göksu Ofset, İstanbul 2002.

dümün derecesi analiz edilecektir.

Veri elde etme aracı olarak bir anket formu kullanılmıştır. Anket formu Likert usulü çoklu dereceleme modeline göre oluşturulan sorulardan meydana gelmektedir. Sorular, grubun dini konular dışındaki eşgüdümlü tutum ve davranışlarını da hesaba katmak üzere dini, toplumsal ve politik olmak üzere üç kategori altında toplanmıştır.

Uygulama aşamasında öncelikle bazı grup üyeleri vasıtasıyla grup liderine ulaşılmış, gerekli görüşmeler ve izin alındıktan sonra anket formu yine bazı grup üyeleri vasıtasıyla 100 kişilik örneklem grubuna uygulanmıştır. Bunun yanı sıra grup lideri ve bazı grup üyeleri ile karşılıklı görüşmeler yapılmış, grubun çeşitli etkinlikleri ve ritüellerine katılarak gözlemler yapılmıştır. Anket formlarından ancak 52 anket değerlendirmeye alınabilmiştir.

Araştırmamızın hedefi bir dini grupta, grup içi eşgüdümlü tutum ve davranışların derecesini ortaya koymak olduğundan ve ayrıca anket formlarının sayısal yetersizliği nedeniyle frekans analizi ile yetinilmiş, daha ileri istatistiki analizler yapılamamıştır. Veriler SPSS paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Örneklemin Olgusal Özellikleri

Bu başlık altında örneklemin cinsiyet, ikamet yeri, yaş ve eğitim değişkenlerine göre olgusal özellikleri ele alınacaktır.

Tablo 1. Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

Erkek %	Bayan %	Cevapsız %	Toplam %
17,3	82,7	0	100

Tablo 2. Örneklemin İkamet Yerine Göre Dağılımı

Köy %	Şehir %	Metropol %	Cevapsız %	Toplam %
3,8	90,4	1,9	3,8	100

Tablo 3. Örneklemin Yaşa Göre Dağılımı

15-20 Yaş %	21-30 Yaş %	31-40 Yaş %	41 ve Üzeri Yaş %	Cevapsız %	Toplam %
25	36,5	17,3	19,2	1,9	100

Tablo 4. Örneklemin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

İlkokul %	Ortaokul Mezunu %	Lise Me- zunu %	Üniversite Mezunu %	Cevapsız %	Toplam %
26,9	7,7	38,5	21,2	5,8	100

Yukarıdaki tablolarda görüldüğü gibi örnekleminizi oluşturan katılımcıla-

rın %82,7'si bayan ve %17,3'ü erkektir. Her ne kadar grup içinde kadın ve erkeklerin oranı arasında bu kadar büyük farklılık yoksa da kadın üyelerin erkeklerden daha fazla olduğu bilinmektedir. Deneklerin %3,8'i köyde, %90,4'ü şehir merkezinde, %1,9'u metropolde oturduğunu belirtmiş, bu soruyu cevapsız bırakanların oranı ise % 3,8 olarak ölçülmüştür. Yaş ve eğitim durumu ile ilgili olarak ise örneklemimizi oluşturanların % 25'inin 15-20 yaş ve %36,5'inin 31-40 yaş arası kimselerden oluştuğu; 41 ve üzeri yaş deneklerin oranının %19,2 ve bu soruyu cevapsız bırakanların oranının ise %1,9 olduğu görülmektedir. Yine katılımcıların %26,9'u ilkokul, %7,7'si ortaokul, %38,5'i lise ve %21,2'si üniversite mezunu olduklarını belirtmiş, %5,8 oranında katılımcı ise bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Örneklemin Dini, Sosyal ve Siyasal Görüşleri

Dini Konular

Bu başlık altında örneklemin Kur'an, namaz, ahiret, kader, kurban ve başörtüsü başta olmak üzere, bir takım dini ve popüler inanışlarla ilgili görüşlerine dikkat çekilerek, katılımcıların dini konularla ilgili sahip oldukları müştereklik incelenmiştir.

Tablo 5. Kur'an'la İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değilim %	Hayır %	Cevapsız %
Kuran'daki bütün hükümler evrenseldir, şartlara göre değişmez	90,4	7,7	1,9	0
Kuran hiç değişmeden bize kadar gelmiştir	94,2	3,8	1,9	0
Kuran'da her şey mevcuttur, onda kâinatın sırları ve olayların şifreleri vardır	84,6	3,8	9,6	1,9
Kuran'daki hiçbir hüküm evrensel değildir, hepsi şartlara göre değişebilir	7,7	5,8	82,7	3,8
Kuran'ın mealini okumak gerekir, bu Allân'ın Kuran'ı vahyetme amacına da uygundur	84,6	7,7	5,8	1,9
Kuran'daki hükümler, her çağda ve bütün insanlar için geçerlidir	96,2	1,9	0	1,9
Vahiy olmadan akıl doğru yolu bulamaz	73,1	17,3	1,9	7,7
Doğru yolu bulmada ve gerçeğe ulaşmada vahiy ve akıl birbirini tamamlar	78,8	11,5	3,8	5,8

Tablo 5'deki verilere göre, Kur'an'daki hükümlerin evrenselliği, değişmeden günümüze kadar geldiği, Kur'an'da her şeyin mevcut olduğu ve Kur'an mealinin de okunması gerektiği, Kur'an'daki hükümlerin bütün insanlar için geçerli olduğu, vahiy olmadan aklın doğru yolu bulamayacağı, vahiy ve aklın birbirini tamamlayacağı konularında katılımcıların %82-96 aralığında aynı görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Namazla İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değilim %	Hayır %	Cevapsız %
Karşısında insan resmi bulunan yerde kılınan namaz batıldır	75	15,4	7,7	1,9
Namaz dinin direğidir, namaz kılmayanın imanı zayıftır	86,5	7,7	3,8	1,9
Kadınlara cuma namazı farzdır	5,8	19,2	75	0
Namazların sadece savaş gibi olağanüstü zamanlarda cem edilmesi caizdir	76,9	19,2	0	%3,8
Namazların her zaman birleştirilmesinde dinimizce bir mahzur yoktur	3,8	11,5	84,6	0
Alkollü madde bulaşmış bir kıyafetle namaz kılınmaz	82,7	7,7	7,7	1,9

Tablo 6'ya göre katılımcıların, insan resmi bulunan ya da alkol bulaşmış bir yerde namaz kılınmayacağı, namazın dinen çok önemli olduğu, kadınlara Cuma namazının farz olmadığı, namazın olağanüstü durumlarda birleştirilebileceği gibi konularda %75-86,5 aralığında aynı kanaati paylaştıkları görülmektedir.

Tablo 7. Kader, Ahiret ve Kurbanla İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değilim %	Hayır %	Cevapsız %
Alınyazısı diye bir şey mevcuttur, her şey Allah'ın takdiriyle olur	94,2	3,8	1,9	0
Ölümden sonra dirilme gerçektir, cennet-cehennem mevcuttur	98,1	0	0	1,9
Kurban kesmek yerine parasını parasının fakirlere dağıtılması dinimizin sosyal anlayışına daha uygundur	5,8	21,2	71,2	1,9
Asıl önemli olan ahirettir, dünya değil	84,6	5,8	9,6	0

Tablo 7'ye göre katılımcıların, alınyazısı ve kader, ölümden sonra dirilme, cennet ve cehennemin varlığı, kurban bedelinin fakirlere dağıtılmasından ziyade bizzat kesilmesi gerektiği ve insanlar için asıl önemli olanın dünya değil ahiret olduğu konularında %71-98 aralığında hemfikir oldukları görülmektedir.

Tablo 8. Başörtüsü İle İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değilim %	Hayır %	Cevapsız %
Başörtüsü farzdır. Kadının saçının bir telinin bile erkeğe gösterilmesi haramdır	94,2	3,8	1,9	0
Başörtüsünün sebebi kadınların ziynet yerlerinin (boyun ve göğüs kısmının) örtülmesidir, saçla bir ilgisi yoktur	5,8	5,8	88,5	
Bir kadının başı açık namaz kılması caizdir	9,6	7,7	82,7	0

Tablo 8'e göre, katılımcıların başörtüsünün farz olduğu, kadının sadece boyun ve göğüs kısmını değil, aynı zamanda saçlarını örtmenin de amaçlandığı

ve başı açık namaz kılınamayacağı gibi konularda %82-94 aralığında aynı kanaati paylaştıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 9. Popüler Dini Konularla İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değilim %	Hayır %	Cevapsız %
Erkelerin altın takmasında dinimizce bir mahzur yoktur	3,8	5,8	88,5	1,9
Müslüman'ın bir mezhebe bağlı olması gerekmez, aklına uygun olana uyabilir	9,6	17,3	71,2	1,9
Dinde reform dinin değiştirilmesi anlamına gelir ki, bu batıldır	82,7	9,6	0	7,7
Deprem, sapıklık içindeki bir topluma Allah'ın gönderdiği bir azaptır	76,9	11,5	9,6	1,9
İlimler arasında en üstün olan dini ilimlerdir	84,6	3,8	5,8	5,8
İnsanlara sıkıntılı anlarında yardım eden Hızır diye biri gerçekten mevcuttur	86,5	7,7	3,8	1,9
Yılbaşında eğlenmenin dinimizce sakıncası yoktur	3,8	11,5	84,6	0

Tablo 9'da yer alan verilere bakıldığında, erkeklerin altın takmasının caiz olmadığı, Müslüman'ın bir mezhebe bağlı olması gerektiği, dinde reformun onu değiştirmek anlamına geldiği ve bunun kabul edilemeyeceği, depremin sapıklıklara bir ceza olduğu, ilimler arasında en üstün olanının dini ilimler olduğu, insanlara yardım eden Hızır diye birinin gerçekten var olduğu ve yılbaşında eğlenmenin dinen sakıncalı olduğu konularında %71-88,5 oranında aynı fikirleri paylaştıkları görülmektedir.

Tablo 10. Şeyh-Mürüt İlişkisi İle İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değilim %	Hayır %	Cevapsız %
Gerçek İslam'ı yaşayabilmek ve Allah'ın yolunu bulabilmek için bir mürşide ihtiyaç vardır	88,5	3,8	7,7	0
Her Müslüman'ın bir şeyhe ihtiyacı vardır	82,7	11,5	3,8	1,9
Ahrette şey müridine şefaet edecektir	82,7	5,8	9,6	1,9
Şeyhe rabıta batıldır	5,8	9,6	82,7	1,9
Dini tarikatlar, İslam'ın yaşanması için en uygun ortamlardır	92,3	1,9	3,8	1,9

Tablo 10'a göre, örneklemin gerçek İslam'ı yaşayabilmek için her Müslüman'ın bir şeyhe ihtiyacı olduğu, ahrette şeyhin şefaet edeceği, şeyhe rabitanın batıl olmadığı, tarikatların İslam'ın yaşanması için en uygun ortamlar olduğu konularında %82-92 oranında aynı kanaati paylaştıkları anlaşılmaktadır.

Toplumsal Konular

Bu başlık altında katılımcılara kadın-erkek ilişkileri, bireysel ilişkiler, güncel

meseler, dini-sosyal konular, bazı inanışlar, ekonomik konular ve şans oyunları ile ilgili sorular sorularak, bu konularda aynı kanaati paylaşma dereceleri incelenmiştir.

Tablo 11. Kadın-Erkek İlişkileri

	Evet %	Emin Değişim %	Hayır %	Cevapsız %
Dinimize göre kadınla erkek tokalaşabilir	5,8	15,4	78,8	0
Ziyaretler ve diğer görüşmelerde kadınla erkeğin haremlik-selamlık oturması dinimizin gereğidir	78,8	9,6	11,5	0
Kadınla erkeğin nikâhsız el ele tutuşması dinimize uygundur	1,9	0	98,1	0
Evliliklerde sadece resmi nikâh yeterlidir	3,8	11,5	84,6	0
Dinimize göre nikâh öncesi adayların birbirini (ileri gitmemek üzere) tanınması caizdir	92,3	1,9	3,8	1,9
Kadının söylediği şarkının erkekler tarafından dinlenmesi dinimizce caizdir	13,5	7,7	78,8	0
Müslüman bir kızın güzellik yarışmasına katılması, dinimizce caiz değildir.	80,8	1,9	11,5	5,8
Erkeğin aile reisi olması dinimizin hükmüdür	78,8	17,3	3,8	0

Tablo 11’de görüldüğü gibi katılımcıların kadın ve erkeğin tokalaşmasını ve erkeklerin kadın şarkıcıyı dinlemesinin uygun olmadığı, Müslüman bir kızın güzellik yarışmasına katılmaması gerektiği, ziyaretler ve diğer görüşmelerde kadın ve erkeklerin ayrı oturması gerektiği, kadın ve erkeğin nikahsız el ele tutuşmasının caiz olmadığı, evliliklerde sadece resmi nikahın yeterli görülemeyeceği, nikah öncesi adayların görüşmesinde bir sakınca olmadığı, aile reisinin erkek olması gerektiği konularında %78-98 aralığında aynı kanaati paylaştıkları görülmektedir.

Tablo 12. Bireysel İlişkilerle İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değişim %	Hayır %	Cevapsız %
İnsanları değerlendirmede özellikle, inançlarına, dini düşünce ve görüşlerine bakmak daha doğrudur	78,8	9,6	9,6	1,9
Arkadaş seçerken aynı dini görüşü paylaşmasına dikkat etmek dinen de gereklidir	76,9	3,8	17,3	1,9
İnsanları dini olarak değerlendirmede özellikle, dinin ahlaki umdelerine uymalarına bakmak daha doğrudur	65,4	15,4	13,5	5,8
Bir kişi ile arkadaş ya da dost olmak için aynı düşünce veya ideolojiden olmak gerekir	59,6	7,7	30,8	1,9

Tablo 12’de yer alan verilere göre örneklem, insanları değerlendirmede ve arkadaş seçiminde öncelikle inançlara, dini düşünce ve görüşlere, aynı dini

görüşü paylaşıp paylaşmadığına, ahlaki tutumuna bakılması gerektiğini düşünmektedir. Arkadaş seçiminde aynı düşünce ve ideolojiden olma gereği diğerlerine göre daha az oranda paylaşılan bir düşünce olmakla birlikte bu konularda örneklemin %59-78 oranında ortak tutumlara sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 13. Güncel Meselelerle İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değişim %	Hayır %	Cevapsız %
Bilerek ve isteyerek bir insanı öldürmek çok büyük günahtır	98,1	0	1,9	5,8
İnsanların genetik olarak kopyalanması dinimize göre caizdir	3,8	13,5	76,9	5,8
Estetik ameliyat yaptırmak dinimize uygundur	3,8	19,2	73,1	3,8
İntihar dinimize göre caiz değildir, intihar eden cehennemlidir	82,7	11,5	3,8	1,9
Kurtulması imkânsız olan kimsenin kendinin ilaçla öldürülmesini isteme hakkı(ötenazi) dinimizce uygundur	9,6	13,5	75	1,9

Tablo 13'den anlaşıldığı gibi, bilerek ve isteyerek insan öldürmenin günah olduğu, genetik kopyalama, estetik ameliyat ve intiharın caiz olmadığı, ötenazinin dinen kabul edilemeyeceği konularında katılımcılar %73-82 oranında aynı görüşleri paylaşmaktadır.

Tablo 14. Dini-Sosyal Görüşler

	Evet %	Emin Değişim %	Hayır %	Cevapsız %
Erkeklerin altın takması sadece evlilik ve nişanlılık alametleri için caizdir	21,2	21,2	57,7	0
Parfüm, deodorant vb. kokuların süsülmesi sadece kadınlara caizdir	11,5	23,1	65,4	0
Erkeklerin ipek giymeleri dinimizce caizdir	11,5	5,8	80,8	1,9

Tablo 14'de ele alınan, evlilik ve nişanlılık dışında erkeklerin altın takmasının, yine erkeklerin ipek giymesinin ve parfüm, deodorant gibi bir takım kokuların sadece kadınlara caiz olmadığı konularında, katılımcıların %57-80 arasında aynı düşünceyi paylaştıkları görülmektedir.

Tablo 15. Bazı İnanışlarla İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değişim %	Hayır %	Cevapsız %
Büyü dinimize göre batıldır	84,6	5,8	3,8	5,8
Cinlerle ilişki kurmak caizdir	15,4	17,3	65,4	1,9
Nazar boncuğu takmak dinimize göre batıldır	67,3	21,2	9,6	1,9

Tablo 15 incelendiğinde, büyü'nün batıl olduğu, cinlerle ilişki kurmanın caiz olmadığı, nazar boncuğunun batıl olduğu konularında %65-86 oranında

hemfikir oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 16. Ekonomik Konularla İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değilim %	Hayır %	Cevapsız %
Faizin her türlü dinimize göre haramdır	98,1	0	0	1,9
Borsa bir kumardır, kumar ise haramdır	71,2	11,5	15,4	1,9
Bankadan faizli kredi çekmek dinimizce haramdır	92,3	3,8	1,9	1,9
Ekonomik ilişkilerimizde bile dini ön plana çıkarmak dinimizce de gereklidir	69,2	13,5	15,4	0
Enflasyon oranı kadar faiz dinimize göre caizdir	9,6	17,3	69,2	3,8
Rızkını temin edemeyeceğim diye az çocuk yapmak batıldır. Rızık Allah'tandır	76,9	13,5	9,6	0

Ekonomik konularla ilgili soruların bulunduğu Tablo 16'ya göre katılımcılar, her türlü faizin, borsanın, faizle kredi çekmenin haram olduğu, rızık Allah'ın verdiği ve ekonomik ilişkilerde de dinin ön plana çıkarılması gerektiği konularında %69-98 oranında aynı görüşleri paylaşmaktadır.

Tablo 17. Şans Oyunları İle İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değilim %	Hayır %	Cevapsız %
Eğlence amacıyla tavla, satranç, kâğıt ya da okey oynanması dinimizce caizdir	11,5	9,6	78,8	0
Toto, piyango vb. şans oyunlarından kazanılan para kumar parası hükmündedir	90,4	3,8	5,8	0
Yıldız falı, kahve falı bakmak dinimize göre batıldır	80,8	7,7	11,5	0

Tablo 17'ye göre, eğlence amacıyla da olsa bir takım oyunların oynanması gerektiği, şans oyunlarından kazanılan paranın kumardan kazanılan para gibi olduğu, her türlü falın dinimize göre batıl olduğu konularında katılımcıların %78-90 oranında aynı kanaati paylaştıkları ortaya çıkmaktadır.

Politik Konular

Bu başlık altında örneklemimizi oluşturan katılımcıların milli aidiyet, dini aidiyet, dini, sosyal ve politik bir takım meselelerle ilgili müşterek kanaatleri konu alınacaktır.

Tablo 18. Milli ve Dini Aidiyetle İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değilim %	Hayır %	Cevapsız %
--	--------	----------------	---------	------------

İslam'da vatan için savaşmak kutsaldır	96,2	0	3,8	0
Dünyada iki grup insan vardır: Türk milletine mensup olanlar ve diğerleri	11,5	17,3	71,2	0
Dünyada iki grup insan vardır, Müslümanlar ve diğerleri	69,2	13,5	17,3	0
Cennete Müslümanlar girecektir, başka dinden olanlar Müslüman olmadıkça cennete giremez	88,5	9,6	0	1,9

Tablo 18 incelendiğinde, katılımcıların İslam'da vatan için savaşmanın kutsal olduğu, mensup oldukları millet ve dini benimseme ile milli ve dini aidiyet konusunda, ayrıca dinen ödüllendirileceklerin sadece Müslümanlar olduğu konusunda, %69-96 oranında aynı görüşleri paylaştıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 19. Dini-Politik İlişkilerle İlgili Görüşler

	Evet %	Emin Değilim %	Hayır %	Cevapsız %
İslam'la laiklik bağdaşır	13,5	17,3	67,3	1,9
Laiklik olmadan da demokrasi olabilir	71,2	23,1	3,8	1,9
Dinimiz laikliği değil şeriatı istemektedir	73,1	13,5	9,6	3,8
Başı örtmek demokratik bir haktır	71,2	11,5	17,3	
Başı örtmek İslam'ın bir sembolüdür	76,9	3,8	19,2	
Sarık müminin şiarıdır	69,2	21,2	5,8	3,8
Müslüman'ın bir mezhebe bağlı olması dinimizin vazgeçilmez bir şartıdır	80,8	7,7	7,7	3,8
Dini nitelikli bir partiye oy vermeyenin imanı zayıftır	38,5	40,4	26,9	1,9
Dini nitelikli bir partiye oy vermek her Müslüman'ın dini görevidir	57,7	17,3	21,2	3,8
Müslüman'ın partisi olmaz, parti Müslümanları böler	44,2	21,2	30,8	3,8
Dine hizmet etmeyen gazete ve dergilere para vermek bir Müslüman için caiz değildir	63,5	15,4	19,2	1,9

Son olarak dini-politik görüşlerdeki müşterekliği ele alan Tablo 19'a göre, örneklemin İslam'la laikliğin bağdaşmayacağı, laik olmadan da demokrasi olabileceği, dinimizin laikliği değil, şeriatı istediği, başörtüsü ve sarığın İslam'ın bir sembolü olduğu, Müslümanın bir mezhebe bağlı olması gerektiği konularında %67-80 oranında; diğer taraftan dini nitelikli bir partiye oy vermenin Müslümanlık ve imanla ilişkilendirilmesi, Müslümanın partisi olması gerektiği ve dine hizmet etmeyen yayın organlarını desteklemek konularında ise %38-63 oranında aynı görüşleri paylaştıkları görülmektedir.

Sonuç

Çalışmanın teorik kısmında analiz ettiğimiz ve dinle ilişkisini tartıştığımız sosyal sermayenin, yoğun dini gruplar olarak nitelendirdiğimiz tarikat oluşumlarında, pek çok başka toplumsal gruptan daha fazla ve belirgin şekilde bulunduğu ve etkilerinin de o oranda belirgin ve güçlü olduğunu varsayarak, sosyal sermayenin sonuçları arasında yer alan işbirliği, eşgüdümü ve ortak fayda

olgularını örneklemin dini, sosyal ve politik tutumlarını inceleyerek test etmeye çalıştık.

Elde edilen bulgulara göre, deneklerin Kur'an'ın evrenselliği, değişmezliği, Kur'an'da her şeyin mevcut olduğu gibi konularda %82-96 aralığında; namazın önemi, nerede, ne zaman, kimlerin ve nasıl kılabileceği gibi konularda %75-86,5 aralığında; kader, ölümden sonra yaşamın varlığı, mahiyeti ve önemi, kurban gibi konularda %71-98 aralığında; başörtüsü, ve kadınların namaz kılması ile ilgili olarak %82-94 aralığında; erkeklerin altın takması, mezhebin önemi, dinde reform, doğal afetlerin anlamı, dini ilimlerin önemi, Hızır'ın varlığı konularında %71-88,5 oranında; Müslümanın hayatında mürşidin önemi, şeyhin şefaati ve ona rabıta, tarikatların İslam ve Müslüman için önemi konularında %82-92 oranında aynı görüşleri paylaştıkları anlaşılmıştır. Buna göre örneklemin beklendiği gibi dini konularda oldukça yüksek bir eşgüdümlü tutum ve davranışlara sahip oldukları görülmektedir.

Diğer taraftan kadın-erkek ilişkileri, Müslüman kadının günlük hayattaki yeri, evlilik, nikah öncesi ilişkiler, nikah türleri, ailedeki dominant otorite konularında %78-98 aralığında; arkadaş seçimi gibi bireysel ilişkilerin tesisinde din ve dini inancın yeri, ahlaki tutumların, aynı düşünce ve ideolojiden olmanın gereği ile ilgili konularda %59-78 oranında; bilerek ve isteyerek insan öldürmek, genetik kopyalama, estetik ameliyat, intihar ve ötenazi konularında %73-82 oranında; erkeklerin altın takmasının, ipek giymesinin caiz olmadığı, parfüm ve deodorant kullanımında cinsiyet ayrımı olmadığı konularında %57-80 aralığında; büyü, cinlerle ilişki ve nazar boncuğu gibi inanışların batıl olduğu ile ilgili olarak %65-86 oranında; faizin, borsanın, faizle kredi çekmenin haram olduğu, rızkı verenin Allah olduğu ve ekonomik ilişkilerde dinin öne çıkarılması gerektiği konularında %69-98 oranında aynı kanaatleri ortaya koydukları görülmüştür.

Ne amaçla olursa olsun şans oyunlarının ve bu oyunlardan kazanılan paranın haram olduğu, her çeşit falın batıl olduğu konularında katılımcıların %78-90 oranında; son olarak içinde buldukları ülkeye, millete ve dine aidiyet konusunda, %69-96 oranında; laiklik, İslam, şeriat ve demokrasi ilişkisi, başörtüsü ve sarığın sembolik anlamı, dinde mezhebin gerekliliği konularında %67-80 oranında; din, dindarlık ve siyasi katılım konularında %38-63 oranında müşterek görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, şüphesiz başka çalışmalarla desteklenmesi gereken bulgulara göre, ele aldığımız tarikat oluşumunun hem dini, hem sosyal hem de politik görüşlerinde yüksek oranda bir müştereklik, başka ifadeyle, işbirliği ve eşgü-

dümü içerisinde oldukları gösterilmiştir. Dini, sosyal ve siyasal konular gibi geniş bir yelpazedeki bu müştereklik, sosyal sermayenin grup içi karşılıklı ilişkiler, ortak inanç ve uygulamalar, ortak normlar ve değerler, ortak tutum ve davranışlar, yüksek güven ve en önemlisi de işbirliği ve eşgüdümünün göstergesidir. Buna göre çalışmanın bulgularının, dinin sosyal sermayenin üretilmesinde önemli bir role sahip olduğu ve sosyal sermayenin grup içi, yoğun, bireysel ve kolektif etkilerinin en güçlü şekilde toplumsal grupların bir türü olan dini gruplar ve daha özelde yoğun dini gruplar (tarikatarlar) da belirgin şekilde gözlenebileceği varsayımlarını güçlendirdiği, diğer taraftan yoğun dini grupların yüksek düzeyde eşgüdümlü tutumlara sahip olduğu hipotezini doğruladığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Akdoğan, Argun "Siyasal Kültür ve Sosyal Sermayenin Karşılaştırılması: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Antalya, 2006, c.ilt: 6, Sayı: 12, ss. 162-187.
- Allık, Jüri ve Realo, Anu, "Individualism-Collectivism and Social Capital" *Journal of Cross-Cultural Psychology*, SAGE, 2004, c. 35, sayı: 29, ss. 29-49.
- Altay, Asuman, "Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi", *Ege Akademik Bakış*, İzmir, 2007, c. 7, sayı: 1, ss. 337-362.
- Anık, Mehmet, "Sosyal Sermaye Kavramı Işığında Ziya Gökalp'in Düşünceleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eskişehir, 2011, c. 12, sayı: 2, ss. 89-103.
- Annette, John "Faith Communities, Communitarianism, Social Capital and Youth Civic Engagement", *Ethnicities*, SAGE, 2011, c. 11, sayı: 3, ss. 383-397.
- Ardahan, Faik, "Sosyal Sermaye Ölçeği, Geçerlilik, Güvenirlilik Çalışması", *International Journal of Human Sciences*, c. 9, sayı: 2, ss. 773-789.
- Aşkar, Mustafa *Niyazî-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- Aydın, Ferit, *Tarikatta Rabıta ve Nakşibendilik*, Ekin Yayınları, İstanbul, 1996.
- Baker, Chris ve Miles-Watson, Jonathan, "Faith and Traditional Capitals: Defining the Public Scope of Spiritual and Religious Capital—A Literature Review", Equinox Publishing, Londra, 2010.
- Bourdieu, Pierre, "The forms of capital" *Handbook Of Theory And Research For The Sociology Of Education*, (edit. J. G. Richardson), New York, 1986, ss. 241-258.
- Bunn, Christopher ve Wood, Matthew, "Cultured responses: The production of social capital in faith based organizations", *Current Sociology*, SAGE, 2012, c. 60, sayı: 5, ss. 636-652.
- Cebecioğlu, Ethem *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara, 1997.
- Chakrabarti, Debjani, *Economic Freedom and Social Capital Determinants on Economic Growth Of Developed and Developing Nations*, Basılmamış Doktora Tezi, Mississippi State University, 2007.
- Cheong, Pauline Hope, Edwards, Rosalind, Goulbourne, Harry ve Solomos, John. "Immigration, social cohesion and social capital: A critical review", *Critical Social Policy*, SAGE, 2007, c. 27, sayı: 24, ss. 24-49.
- Coleman, James "Social Capital in the Creation of Human Capital", *Education, Culture, Economy and Society*, A.H. Halsey, H. Lauder, P. Brown ve A.S. Wells (edit.), Oxford University Press, 1997, ss. 24-41.

- Cook, Karen Schweers, "Networks, Norms, and Trust: The Social Psychology of Social Capital , 2004 Cooley Mead Award Address", *Social Psychology Quarterly*, SAGE, 2005, c. 68, sayı: 1, ss. 4-14.
- Corcoran, Katie E., Religious Capital as Human, Cultural, Social, and Emotional: Toward a Sociological Theory of Membership Dynamics in Religious Voluntary Associations, Basılmamış doktora tezi, Washington Üniversitesi, 2012.
- Cornwell, Benjamin, "The Protestant Sect Credit Machine: Social Capital and the Rise of Capitalism", *Journal of Classical Sociology*, 2007, c. 7, sayı: 3, ss. 267-290.
- Çetin, Murat, "Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği", *Ege Akademik Bakış*, İzmir 2006, c. 6, sayı: 1, ss. 74-86.
- Çiftci, Sabri "Modernization, Islam, or Social Capital: What Explains Attitudes Toward Democracy in the Muslim World?", *Comparative Political Studies*, SAGE, 2010, c. 43, sayı: 11, ss. 1442-1470.
- Duman, Betül ve Alacahan, Osman, "Sosyal Sermaye/Güven Boyutunda Etniklik", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Gaziantep, 2011, c. 10, sayı: 1, ss.
- Fafchamps, Marcel, "Development and Social Capital", *Journal of Development Studies*, Routledge, 2006, c. 42, sayı:7, ss. 108-131.
- Foley, Michael W. ve Hoge, Dean R., *Religion and the New Immigrants: Social Capital, Identity, and Civic Engagement*, Oxford Scholarship Online, London, 2007.
- Fukuyama, Francis "Social capital, civil society and development", *Third World Quarterly* JSTOR 2001, c. 22, sayı: 1, ss. 7-20.
- "Social Capital and Civil Society", <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm> (Erişim tarihi: 15.04.2013).
- "Social Capital and the Global Economy", *Foreign Affairs*, c. 74, sayı: 5, ss. 89-103.
- Glanville, Jennifer L. ve Bienenstock, Elisa Jayne, "A Typology for Understanding the Connections Among Different Forms of Social Capital", *American Behavioral Scientist*, SAGE, 2009, c.52, sayı: 11, ss. 1507-1530.
- Graddy, Elizabeth ve Wang, Lili "Community Foundation Development and Social Capital", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, SAGE, 2009, c. 38, sayı: 3, ss. 392-412.
- Jeong, Hoi Ok, "How Do Religions Differ in Their Impact on Individuals' Social Capital? The Case of South Korea", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, SAGE, 2010, c. 39, sayı: 1, ss. 142-160.
- Kapu, Hüsnü "Sosyal Sermaye ve Organizasyonların Öngörü Yeteneğini Geliştirme Gücü", *Atatürk Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Erzurum, 2008, c. 22, sayı: 1, ss. 258-288.
- Karagül, Mehmet, DüNDAR, Süleyman, "Sosyal Sermaye ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Antalya, 2006, c. 6, sayı: 12, ss. 37-52.
- Karner, Christian ve Parker, David, "Religion versus Rubbish: Deprivation and Social Capital in Inner-City Birmingham", *Social Compass*, SAGE, 2008, c. 55, sayı: 4, ss. 517-531.
- Kılıç, Mahmut Erol, "Osmanlı'da Orta Asyalı Bir Süfi Hüsâmüddîn Hasan-ı Uşşaki", Basılmamış konuşma metni.
- Kırkkılıç, Ahmet, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.
- Koç, Aylın ve Ata, A. Yılmaz, "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta 2012, c. 17, sayı:1, ss. 199-218.
- Lockhart, William H., "Building Bridges and Bonds: Generating Social Capital in Secular and Faith-Based Poverty-to-Work Programs", *Sociology of Religion*, Oxford Journals 2005, c. 66, sayı: 1, ss. 45-60.
- Marsden, Peter V., "The Sociology Of James S. Coleman", *Annual Review of Sociology*, Annual Reviews 2005, sayı: 31, ss. 1-24.

- Özen, Şükrü ve Aslan, Zuhul "İçsel ve Dışsal Sosyal Sermaye Yaklaşımları Açısından Türk Toplumunun Sosyal Sermaye Potansiyeli: Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (Ostim) Örneği", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Antalya 2006, c. 6, sayı: 12, ss. 130-161.
- Özüğürlü, Aynur "Sosyal Sermaye: Kamunun Trajedisi ya da Emeğin Sömürgeleştirilmesinde Yeni Bir Eşik", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Antalya 2006, c. 6, sayı: 12, ss. 188-213.
- Paxton, Pamela, "Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship", *American Sociological Review*, American Sociological Association 2002, c. 67, sayı: 2, ss. 254-277.
- Pieterse, Jan Nederveen, "Social capital and migration: Beyond ethnic economies", *Ethnicities*, SAGE, 2003 c. 3, sayı:1, ss. 29-58.
- Portes, Alejandro, "The Two Meanings of Social Capital", *Sociological Forum*, Plenum Publishing, 2000, c. 15, sayı: 1, ss. 1-12.
- Putnam, Robert D., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American community*, Simon and Schuster, New York, 2000.
- Sarı Gerşil, Gülşen ve Aracı, Mehtap, "Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri", *Çalışma ve Toplum*, İstanbul 2011, c. 1, sayı: 28, ss. 39-74.
- Sarıkaya, Saffet, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl. 1998, Sayı:3, Isparta 1998, ss. 93-102.
- , "Dini Zihniyetin Oluşumunda Dini Tarikat ve Cemaatlerin Olumsuz İzdüşümleri", *Araştırılar, İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, yıl. 3, sayı: 5-6, Isparta 2001.
- Schneider, Jo Anne, "Organizational Social Capital and Nonprofits", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, SAGE 2009, c. 38, sayı: 4, ss. 643-666.
- Serin, Rahmi, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, Petek Yay., İstanbul 1984.
- Sobel, Joel, "Can We Trust Social Capital?", *Journal of Economic Literature*, American Economic Association 2002, c. 40, sayı: 1, ss.
- Stromsnes, Kristin, "The Importance of Church Attendance and Membership of Religious Voluntary Organizations for the Formation of Social Capital", *Social Compass*, SAGE, 2008, c. 55, sayı: 4, ss. 139-154.
- Szreter, Simon ve Woolcock, Michael "Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health", *International Journal of Epidemiology*, 2004, c. 33, sayı: 4, ss. 650-667.
- Şağban, Eyyüp Fatih, *Gülzar-ı Hüsnüya*, İpek Yolu Yayınları, İstanbul., 2003.
- Şağban, Eyyüp Fatih, *İpek Yolu*, Göksu Ofset, İstanbul, 2002.
- Şapolya, Enver Benhan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1964.
- Trauttmüller, Richard, "Moral Communities? Religion as a Source of Social Trust in a Multilevel Analysis of 97 German Regions", *European Sociological Review*, Oxford University Press, 2011, c. 27, sayı: 3, ss. 346-363.
- Tüylüoğlu, Şevket, "Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Antalya, 2006, c. 6, sayı: 12, ss. 14-60.
- Uslaner, Eric M., "Trust but verify: social capital and moral behavior", *Social Science Information*, SAGE 1999, c. 38, sayı: 29, ss. 29-55.
- Wiernik, Craig Stephen, *Christian Religiosity and Social Trust*, Basılmamış doktora tezi, The Pennsylvania State University, 2011.
- Yeung, Anne Birgitta, "An Intricate Triangle, Religiosity, Volunteering, and Social Capital: The European Perspective, the Case of Finland", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, SAGE 2004, c. 33, sayı: 3, ss. 401-422.
- Yılmaz, Kamil, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul, 1997.